

Sakalas 1887–1888 järjeloona ilmunud Johan Pihlaka (1861–1915) ülevaated Abhaasiast ja (tagasivaateliselt) Simbirski kubermangust. Soovitused ja hoiatused väljarändajatele. Kahe perekonna (K. Mägi ja G. Schiffer) väljarändamine Narvast Simbirski kubermangu ja nende edasine elukäik. Simbirski kubermang: Svetloje Osero mõisaasundus (Selge järwe, Selgejärwe), Smorodino (Sõstra), Ogibnaja (Gibnoi), Lapšanka (Lapshanki), Kuvšinovka (Kuwshinowski) mõisaasundus. Svetloje Osero majanduslik edenemine ja viletsad kultuuriolud. Kuvšinovka eestlaste võlg ja tõenäoline pankrot.

Reis Simbirskist Suhumi. Volga laevaseltsid, sõiduhinnad. Volga-äärsed linnad Sõzran (Sõstra), Hvalõnski (Hwalõinski), Balakovo (Balakow), Volsk (Wolsk), Marx (Baronsk), Saratov (Saratow): linnapilt, saratovi sakslased, sh. mennoniidid; Lõuna-Samara Novouzenski maakonna eestlased; Volgograd (Zarizina): linnapilt. Sõit rongiga Volgogradist Kalatši Doni ääres (Kalaz). Kalatši vaksal, linnapilt, olud. Laevasõit Doni jõel. Vene kasakate elu-olu ja kombed. Rostov Doni ääres (Rostow): linnapilt, inimesed, rahvad. Novotšerkassk (Nowo-Tsherkask), Azov (Asow), Taganrog (Taganrok), Jeisk (Eisk), Mariupol, Berdjansk. Kertsš (Kertsh): linnapilt, rahvad. Laevareis Kertsšist Suhumi. Novorossiisk (Noworossiisk): tsemendivabrik, eestlased, parun Lieven (Liewen) Kunda mõisast. Naftapuuringid ja -töötlemine, naftajuhe. Kaukaasia ranniku loodus.

Taga-Kaukaasia: Abhaasia: Suhumi. Suhumi lähiajalugu, linnapilt. Eestlaste orkester. Suhumi ja ümbruskonna rahvad. Ajalehes Olevik ilmunud kirjutus „[Matka Suhummisse](#)” ja selle kriitika. Selle peale avaldas „Matka Suhummisse” autor omakorda õienduse ajalehes Olevik, millele Johan Pihlakas vastas (need sõnumid [on samuti digiteeritud](#)). Eesti keel Suhumis. Kaukaasia rahvaste majad. Tee Estonia külasse. Loodus ja puuliigid. Samara eestlaste tulek Abhaasiasse. Eestlaste maakuulajad. Jaan Kilk (J.). Peeter Piir. Joosep Robert Rezold (Rezoldt). Algse asundusekoha väljavalimine (1881) ja nimetamine „Lindaks” (Abžakva). 40 perekonna saabumine Samarast (1882) ja asumine Lindaks nimetatud koha peale. Malaaria. Suurema osa eestlaste lahkumine Gudauta (Kutauti) linna lähedale. Estonia küla asutamine ülejäänud eestlaste poolt. Abhaasia: Linda asundused: Ülem-Linda (Linda), Akapa (Kappa), Alam-Linda (Gummi) ja Neudorf. „Gummi jaoskond” kui eestlaste ja sakslaste asunduste üldnimi. Abhaasia: Gudauta (Kutautti) eestlased. Veel eestlasi rannikualal Suhumist Novorossiiskini. Estoniasse maad saanud eestlaste algne arv (110 peret, 110 krunti), maaolud. Esimesed asumisaastad; Estonia eestlastele antud rahaline abi ja põldude tegemine. U. 30 krundiomaniku lahkumine Estoniast. Maapidajate eestlaste arv 1888. aastal Estonias (u. 60). Estonia: põlluharimine ja põllukultuurid; eestlaste tuluallikad; pähklid; karjamaade rentimine; viinamarjad ja vein; siidiussikasvatuse ebaõnnestumine; puit ja ehitus; eestlaste varanduslik järg; koolimaja valmimine (1888); omavalitsus; kultuuriolud: ajalehtede tellimine; laulukoor. Noormees K. Suits. Proua K. Suits ja tema 40. sünnipäeva pidu. Külavanem K. Soo. Raamatukogu asutamine. Haiguste harv esinemine peale malaaria; malaaria harvenemine. Kliimaolud ja ilmad. Eestlase maja ja maja-

pidamise kirjeldus. Vladimiri vene küla Estonia naabruses, sealne pidu; venelane Popov ja tema eestlannast naine; venelase majapidamine. Tsebelda (Sipeldi) eestlased (Estoniast u. 20 km kirdes). Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Sakala (nr. 43), 24. oktoober 1887, lk. 3

Kirjad Wenemaalt.

I.

Kuna mõned aastakümned tagasi Wenemaa Eestlastele ainult nimekaudu tuttav oli ja mõnigi noor mees, kellel isamaa kaitseja ülesanne kroonu teenistuses oodata oli, seda nime kuuldes raskete ohkas — on nüüd Wenemaa Eestlastele püüaegu sekssamaks isamaaks saanud, mis Balti mere kallaski. Suur on Wenemaa, väga mitmesugune on siin usk ja rahvus, aga üks Isa taewas ja keiser kui maapealne isa trooni peal, eks see ühenda terwet laialist Weneriiki meie kõikide isamaaks, ja meid kõiki ühe perekonna liikmeks? Tuhanded Eestlased puhkawad juba Wene-isamaa mullas oma wiimist und ja väga mitmed tuhanded on siin omale kodu ja ülespidamist leidnud. Nõnda nimelt Peterburi, Pihkwa, Simbirski, Samara kubermangudes; niisammuti Krimmis ja Wladikaukasias. Uuemal ajal on neid veel enam ehk vähem Nowgorodi, Smolenski, Rjäsani ja Ufa kubermangudesse, Transkaukasia (Suhumi) ja Karsi ümberkaudu ning mujale asunud. Küll ei wõi salata, et esimesed wäljarändajad väga palju raskustega on pidanud wõitlema, enne kui elujärjele on saanud ja praeguselgi ajal paljud raha ja keele puuduse pärast õnnetuse sisse saanud, aga salata ei wõi ka, et paljud hoopis parema elujärjele on jõudnud, kui see neil endisel kodumaal wõimalik oli. Wiimaste nimel arwan ma küll ütelda wõivat: Eesti-isamaa, kui sündimise ase kallis ja „kõige armsam surmani,” aga ta ei jõudnud meile tarwilikku ülespidamist anda, mitte, et tema muld oleks jõuetumaks jäänud elu ülespidajaid olusi kaswata-ma, waid Eesti pind weelgi: „End ehitab, Pääd kergitab Ja kehvast mullast jõudu saab,” aga raske tegu ja kõrge rent tegiwad wõimatumaks oma wane-mate aset kauem kinni pidamast, kuna meie nüüd kaugemal Wenemaal elu-tingimiste kohalist kodupaika oleme leidnud, kus meie waimus siiski isamaaga ühendatud olema ja tema rõõmust ja kurbtusest osa wõtame. Selle ütelsega ei taha mina weel sugugi wäljarändamist kiita. Mis ühele hea, ei ole tõisele mitte igakord paras, ja kui mõnel wõimata oli Eestimaal elada, ei ole see kõigil wõimata. Teoorjus on juba pia kadunud, rent ei ole mitte igal pool üleliigne, palju kohtasi on Eestlastele pärisomadus, säherdusest elukorrast wälja rändada oleks kilpla töö. Kellel aga kuidagi wõimalik ei ole ennast ko-dupinnal elatada ja oma tulewiku eesmärki wälja rändamise läbi loodab kätte saama, see ärgu rännaku pimedast pääst ega palja kuulu järele. Säherduse kergemeelse rändamise läbi on saad perekonnast õnnetumaks saanud. Kõige vähemast piab see koht, kuhu keegi rändada tahab, tema tingimistega tuttav olema. Kellel see teadmine puudub, see küsigu mõne ustawa asjatundja käest

järele, kas suusõnal ehk kirja teel, aga ärgu uskugu keegi neid, kes mööda kõrtsusid ehk mujal nimesi kirjutawad ja raha petawad, aga kellegi soowi sihile ei saada. On nüid kellelgi kindel teadmine omast tulewasest elukohast, jääwad talle siiski järgmised raskused ärawõita: 1) piab ta maja kraami, mida wõimalik ei ole ligi wõtta, odawa hinnaga ära müüma; 2) kulub teel kaunike jagu raha ära ja 3) on, nagu tuttaw, uue koha asutamine igal pool raske; 4) takistab teda wõõras kohas asjatundmata olek, niihästi põllutöös kui muus asjas; 5) on harjumata kliima esite raske kanda, mis palju kedagi ilma haiguseta ei jäta ja paljusid surma sülle suigutab, wilu woodi wajutab;” 6) paneb keelepuudus keelepaelad kammita ja on mitmeski asjas wäga suureks takistuseks. Kiriku ja koolide kohta on ütelda, et neis kohtades, kus Eestlased juba kindlama elujärjele on saanud, see puudus enam ehk vähem wõidetud on, aga mitmeski kohas, kus Eestlased hilja asunud, ehk asuda tahawad, on kooliõpetuse puudus kõige suurem, nagu mõnest kohast teada on, et noor sugu metsikult ülesse kaswab, kes auust ega häbist midagi lugu ei pia, kes ei riigile kasu ega Eesti nimele auu ei tee, kelledest Jumalal ega inimestel head meelt ei ole. Need Eestlased aga, kes, nagu üeldud, Wenemaad oma koduks piawad, kes nimetatud raskeused enam ehk vähem on ärawõitnud, elawad siin just nagu Eestimaalgi: Üks rikkam, tõine waesem, üks hea ja tõine paha etc. Kes raskustele mehiselt wastu astub, wõib igal pool tulewiku elutundisi lähedamalt maitseda; kes aga raskusi kardab, ehk nende eest pakku põgeneb, kergemad ja paremad elu otsides, wajub ikka sügawamele laenetawal elumerel, ega leia wiimaks kusagil enam peasemise otsa, kust hädakorral wõiks kinni hakata. Igal pool oma head ja wiad, igal pool oma kergemad ja raskemad küllad ja mis ühele hea, ei ole tõisele mitte paras. Olgu sellest üks weike näitus: Paari aasta eest rändasiwad Narwast kaks perekonda Simbirski. Üks perekonna pää (K. Mägi) sai waewalt oma rahaga nimetatud kohale, hakkas kõige hoolega tööle, õppis mis tundmata olija tõendas hiljem, et ta siin hoopis lõbusamat elu ja paremat teenistust olla leidnud ja ei mõeldagi tagasi mineku peale. Tõine (G. Schiffer) kiitles, et tal 600 rubla taskus olla, ei teinud esimesel aastal pia mingit tööd, käis ühest kohast tõise, laitis igas asjas Simbirski elu ja wandus kõik maailma kokku, miks siia tulnud, kuna tal Narwas ja Peterburis hea elu olnud. Wiimaks lõppes raha otsa ja mees elab praegu Simbirskis kõige suuremaks waesuses. Ühele oli see elu hea, tõisele polnud ta mitte paras. Kuidas Eestlased Simbirskis ja Samaras üleüldiselt esite raskustega wõitlesiwad ja kuidas nad nüid elawad, sellest olen möödaläinud aastal pikemalt kirjutanud. Nüid tahan sedasama Suhumist teha ja tõe põhjusel näidata, kuidas siinse headega ja wigadega lugu on. Kõlawat kiitust, ehk ülearu laitust, on Suhumist küllalt kuulda, aga täielikku ja tõsist põhjust otsib silm ajalehtedest asjata. Ehk kuis wõiwad ajalehed sellest täielikke sõnumeid tuua, kui kirjasaatjad seda ei tee. Need wale ja tõega segatud lühikesed sõnumed, nagu kõige hiljemalt üks [G. P. seda „Postimehe” 19. numbris teeb](#), ehk pilkamise kirjad, nagu aasta algusel [„Matka Suhumisse”](#) „Olewikus” ette kujutab, ei näita weel kellegile asja tõsist põhja. Muidugi ei ole siin ajalehtede toimetajad süüdlased, waid kirjasaatjad, nagu „Postimehe” G. P., kes ennem waikima piaksiwad, kui asjust kirjutama, millest neil aimu ei ole, ehk mille põhja nad ei tunne, ehk kui tunnawad, siis kirjutagu täielikult, aga mitte poolikult. Enne kui Suhumi elukorda kirjeldama hakkam, jutustan oma reisi nähtustest Sim-

birskist Suhumi, mis sellepärast tähtsa arwan olema, et seda teed wähe Eestlasi on reisinud. Tuhat terwisid tulewase numbrini!

Sakala (nr. 44), 31. oktoober 1887, lk. 2–3

II.

Simbirskist Suchumi. Pöörame weel oma waateringi enne ära reisimist kord Simbirski sugurahwa poole ja waatame wiimast kord, kuidas siin saatuse wankri rattad weerewad.

Jõuu poolest on praegu Selge järwe mehed (waata „Sak.” nr. 8 s. a.) kõige ülemal astmel. Mõnel mehel on ostuhind täieste wälja maksetud, mõnel pool ja kuidas kellegil jõudu on. Suurem jägu asujaid tuliwad Eetimaalt ja hakkasiwad nende 12 mehega ühte, kes mõisa enne oliwad ära kaubelnud. Et igal ühel raha oli, mõnel ka tuhat ja kaks, saiwad nad kohe alustuses ilusa järje peale. Piab ütlemä: waranduslises jõuu kogumises ja kõiges käsi ja meistri töödes on nad tublid ja esimesed Simbirskis. Raske südamega piab aga nägema, et nendel teaduse ilm alles üsna pime on, iseäranis neil, kes hiljuti isamaalt tuliwad. Peale mõne waimuliku raamatu ei ole neil muud kirjawara ollagi. Seal juures on nad nii suurelised ja uhked ja hüiawad Simbirski endisi elanikkusi „Wenemaa metslasteks,” kuna wiimsete juures ommeti kõiki suguseid raamatuid ja ajalehta leida wõib, mis tunnistust annawad, et hariduse taewas koit on kumamas, kuna nende põlgajad alles öö hõlmas uinuwad. Kord juhtusin ma seal ühest pulma piost osa wõtma. Peale söögi, kui kõik küpsed ja toored teod tehtud oliwad ja söögi ja joogi nõud „pulma naljaks” puruks pekstud, tuli rahwal korraga nõuu mind koolmeistriks tõsta, nagu wanaste Sauli kuninga-ks. See nõuu ei läinud küll täide, aga et neil koolmeistrit hädaste tarwis on, andsin ma nõuu ajalehtede läbi kuulata. „Kas meil neid poisikesi tarwis on? Meie tahame täit koolmeistrit, kes ise põldu harib,” paiskas üks. Usu katseks püüdsin mina weel seletada, et säherdune koolmeister, kes muu asja eest piab hoolitsema, oma ülesannet täita ei jõua, ja et neil kirjawarast suur puudust on, mida üks osaw koolmeister edendada wõiks; aga siis wastati: „Kui meile niisugune koolmeister tuleb, kes enesel ajalehti piab ja lastele õpetab, et maailm ümber käib — ei anna meie talle öömajagi.” Pahaselt pöörasin ma Selgejärwe selga ja kurtsin iseeneses: „Oh sugurahwas! Küll on sull hea hulk hariduse ja tõe sõpru, aga wäga palju alles neid, kes kui öö orjad kinni silmil Egiptuse telliskiwide kallal ohkawad, kui tõised ühes ajaga hariduse walgel edasi samuwad. Millal saawad kõik pimedad nägema, kurdid kuulma ja jalutumad jäima ja wäljaminema eba tõest ja toorusest ning wabas waimu wallas waadeldes esimeste järele hariduse ilmale lähenema? Wõib olla siis, kui meie põrmust juba lilled õitsewad, ja tulew põlw suurema hoolega töötab. — Sõstra külas elawad rahwas nagu ennegi tasast wiisi kroonu maa peal edasi. Neil ei ole küll nenda palju kulda ega hõbedad uhkuse eest anda, kui esimestel, aga mis neil on, seda annawad nad keelmata igauhele. Nimelt sõprust, armastust ja lahkett wastuwõtmist leiab igauks kes Sõstra külasse tuleb, ja ajawiiteks ka mõnda ajalehte ehk raamatut. Tõised külad, nagu Gibnoi ja Lapshanki on küll

Sõstra külast maha jäänud, aga wõõraste wastuwõtmisses ja hädaliste aitamises, on nad kõik walmis. Ka wargus oli neil tundmata asi, kuna nüid, kui palju uusi juure rändawad, kõik pahad küllid nähtawale tulewad. Kuwshinowski mõisast on arwata, et see warem ehk hiljem tõeste pankrotti saab jääma. Küll teewad tublimad mehed kõik mis wõimalik, et mõisat aambri eest kaitsta, aga mis liig, see liig! Et ainult 3000 rubla põhjusraha maksetud on ja wõlg 10 protsendi all, seal ei aita enam maa headus, waid protsendid teewad protsentisid, pää-wõla maksmine olgu mõtlemata. Oleks Kuwshinowski meestel nõnda raha olnud, nagu Selgejärwe meestel, et wahest pool hinda oleks maksetud saanud, noh siis oleks kerge olnud protsentide kõrwas ka wähe haawal pääwõlga tasuda, aga nüid ähwardab asi õnnetust. Selge järwe mehed saiwad mõisa niisuguse õnneliku kaubaga, et igaüks oma eest wastab; jääb üks maksuga hädasse, ei tunne tõine sellest häda. Kuwshinowkis piawad kõik ühe eest wastama. Et aga mõni hooletu on, mõni ka Ananiase wiisil muist kõrwale hoiab ja nõnda palju protsenti puudu jääb, mis ehk waewalt siis wälja tuleks, kui kõik wiimne kopikas mõisa sissetulekust protsendiks saaks pantud — siiski ikka weel pääwõlg maksmata oleks ja oma tarwituseks kopikutki ei jääks — näewad mõistlikud raskel meelel liginewat hädaohtu, aga ei saa midagi parata. Ainult kahel wiisil oleks mõisa peastmine weel wõimalik: Kui hooletumad osanikud — ilma rahata on nad pia kõik — lahti üeldakse ja asemele tublimad ja täiema taskuga astuksiwad, ehk kõige wähem 20 000 rbl. põllumeeste pangast ehk mujalt odawama protsendiga laenuks saaks. Mõlemid püüdwad nad kõigest jõust toime saata, kas aga kõik nõnda läheb, on teadmata. Kui Selgejärwe mehed nõnda wähese rahaga oma mõisat oleksiwad ostanud, oleks neil warsti pankrot kaelas olnud, aga raha aitas neid joonele. Palju enam oleks Kuwshinowski seda wäärt, et tema peastmiseks kõik mis wõimalik tehakse. Seda oli mul weel enne lahkumist Simbirskist ütelda.

Aga mis see on, et minu süda lahkudes nõnda raske oli? Kas sellepärast, et 6 aastase ametis olemise järele sugurahwas, iseäranis õpilased liiga südame ligi olid kaswanud, ja nende pisarad mulle lahkudes walu tegiwad? Weel üks tõine põhjus pidi siin olema. Wiimast korda isa haua peal seistes, tuliwad mulle elawamalt kui iialgi enne Kunderi sõnad meele: „Siin on enne suurem sugu elan'd, rõõmsam rahwas häälitsen'd,” ja ma mõtlesin tagasi nende aegadesse, kus tuhandete aastate eest Eesti esiwanemad Aasiast tulles, kui wägew rahwas mõnda aega ehk wahest siin samas elasiwad, kuni weel wägewam rahwas neid ajajooksul enam ja enam õhtu poole, kuni praeguse elukohani, surus. Mul oli kui seisaksin mina esiisade kalmul ja kuuleksin nende põrmuks saanud healt imelugusid endistest aegadest jutustawat ja õhkades hüidwat: „Kui suur ja wägew olid sina Soome sugu enne, ja milleks said sina Balti mere kaldal?! Mis lugu jutustad sina Eesti oks suurest Soome puust nüid Baltimaast ja tema hilisematest aastasadadest? „Siin on enne hirmu tuuled hooland, laps ja lojus leina näin'd,” mäletad sina kurtas. See on aga kõik mööda ja Eesti sugu kõnnib jälle rõõmu hõiskel wabaduse waimudel. Siiski sul on nimi, et sa elad, aga — — — Sull puudub weel palju — — — Enam ei suutnud ma kuulda. Ma märkasin, et tuhande aastane esiisade põrm ühtlust, armastust ja unest ärkamist meelde tuletas. Mill kaowad lõhed ja lahutused sugurahwa seast? Mill tõuseb ühtlus ja armastus troonile? Mill andwad õigus ja tõde tõinetõisele

suud ja kaob kõik kahtlus ja nukker meel ühetõise wastu? Mill ärkawad hili-semad unest? Mill hakkab peale suur pulma päew ja waikib esiisade põrm walul kaebamast? — Pisarsilmil pöörsin ma sõprade saadetusel linna poole ja tuule õhus kostis lootuse trööstiw heal: Jää rahul süda — looda — „küll ajad muudawad!” Linna liikuw elu äratas mind mõtetest. Ma astusin Amerika seltsi laewa Bernadaki peale ja — «Внизъ по матушкѣ по Волгѣ,» kandis mind laew laenete turjal lõune poole, Simbirskit ja sõpru maha jättes.

Sakala (nr. 45), 7. november 1887, lk. 3

III.

Simbirskist Suhhumi. Wolga kui suurem Euroopa jõgi kannab õigusega Wenelastest antud „wete ema” nime. Tema algab Pihkwast umbes 250 wersta Tweeri kubermangus, jookseb enam hommiku poole keerades wiimaks otse lõune alla Kaspia meresse, on 3500 wersta pikk, ja umbes 4—8 wersta lai. On ka kitsamaid ja laiemaid kohtasi, aga Lehe kuus ja Jaani algul, kui wesi kõige suurem on ja kaugele üle madalate kallaste kaldub, on tal tükati päris mere nägu. Hiljem saab weest wäetatud kohtadest head heina. On kohtasi, kus muidu paras mets kaswab, aga suure wee ajal sõidawad laewad otse üle met-sa. Oma määratuma kalade rikkusega toidab Wolga saadtuhanded, ja hulga arudega, mis nagu oksad puu külles endid läbi Wenemaa laiali laotawad, on ta kaubawedamises wäga tähtjas. Sadanded aurulaewad ja lugemata hulgas lodjad, purjulaewad toimetawad kõiksugu kaupa kohale. Niihästi pakaselt põhjamaalt, kui metalli-rikkalt hommiku- ja palawalt lõunamaalt saadetakse produktisi; sõnakuulelik „wete ema” kannab kõik oma kukil maast maasse ja annab tuhandetele tööd ja teenistust. Mitmed laewaseltsid on Wolga peal, kel-lel omad laewad ja pristanid (mäele tulemise kohad) on. Tähtsamad seltsid on: «Дружина» (sõjawägi) «Лебедь» (luik), «Самолетъ» (iselendaja), „Wol-ga”, „Kawkas-Merkur”, „Amerika” ja muud Seltsid. Kõige suuremad ja uh-kemad laewad on Amerika seltsil, kellest ka möödaläinud aastal „Meelejahu-taja” pildi tõi ühtlasi hoiatusega, et keegi nende uhkete laewade peal ei sõida-ks. Et see ilus pilt aga minus nõndasama sõidu himu äratas, kui muiste ära keeldud puu Eewale õuna söömist, tahtsin ma ometi seda „keeldud” sõitu proowida ja tundsin — head ja kurja. Head lustilisel sõidul laewa peal ja kur-ja, et sõites raha kott palju kergemaks jäi ja tühjaks saades päris kuri lugu oleks kätte tulnud. Õnneks ei juhtunud wiimast ja mina sain peale headuse weel kolmekortse kasu. Ma olen nüid „kaugel käind ja palju näinud ja wõin sest mõnda rääki.” — Piab ütlema, et Ameerika seltsi sarnatseid laewu waewalt ilmas wõib olla ja lustilisemat sõitu, kui nimetatud laewadega Wolga peal. Ka on Ameerika laewad kõigist Wolga sõidu laewadest kõige odawa-mad. Näituseks wõtawad tõised laewad Simbirskist Zarizina 5 r. 50 k. sõi-duraha inimese pealt, aga Ameerika laewad 3 r. 60 kop. Tõistel laewadel on 3mas kl. laewa teki peal kraamide hulgas ja 1—2ne klass laewa põhjas, aga Ameerika laewadel kõik kolm klassi ülewel. Tõistel on 3mas kl. wäga kitsas ruum ja waene pörandal jalus istuda ja ööse ja wilu ilmadega külmetada, aga

Ameerika laewal on 3. kl. küetud ja soe, pinkide wõi lawadega, igäuhele nõndapalju ruumi määratud kui magamiseks tarwis on. Laewa teki peal on küll 4jas klass koguni tühise hinnaga jäetud, aga arwa mõned juhtuwad seal olema, sest et waesemad ja kes paluwad $\frac{1}{2}$ ja $\frac{1}{4}$ hinnaga ikka 3se kl. wastuwõetakse, kuna tõised laewad alla jäetud hinna kedagi wastu ei wõta. Peale söökide ja jookide, mis kõige laewade pealt saada on, on Ameer. l. peal ka kõiksugusid ajalehti ja romaanisid, shahi mängusid ja muid meelelõbustusi saada. Ümber laewa on galeriid (jalutamise ja waatamise kohad), kust mõnus on ringiwaadata, ehk kui see ei aita, mine hoopis laewa laele ja waata sealt 3ma korra pealt alla „wete ema” peeglisse, eemale mühawate metsade, ehk ülesse kõrgete kallaste peale. Las' mina waatan ja pistan paberisse, mis tähtsamad näha on:

Simbirskist, Sengeleist, Stawropolist ja Samarast, milledest ma juba ennemalt olen jutustanud, mööda sõites jõuame, kui enne kõigesuurema Euroopa raudtee silla alt, mis ka Orenburgi sillaks hüitakse, läbi oleme sõitnud — Sõstrani, mis küll kreisi linn, siiski kaunis ilus ja tähtjas kauba linn on. Rjäsanist tulew raudtee läheb siit läbi Samara. Kõige suuremad majad on gostinnitsateks (trahterid ehk wõõrastemajad) pruugitawad, kus õhtuti moosekandid mängiwad ja tähtpäewadel ka näidendid etendatakse. Linnas ja ümberkaudu elab rohkeste Lätlasi. Ajalugu ja sarnast, ei hakka ma linnadest kirjeldama; wiiks liiga kaugele. — 7 tunni sõidu järel piatasime Hwalõinskis ja weel 4 tunni pärast Balakowis. Mõlemad on wäikesed tähtsuseta linnakesed, looduse poolt ilusa metsa sees, olgu siis wiljakauplus nimetada, mis wiljarikkal Wenemaal, iseäranis Wolga ümberkaudu igal pool esimeses rias seisab. Hästi suurem ja kenam on Wolski (Wolga) linn paremal kaldal mäe rinnal. Suured külad, mis mööda kõrget kallast edasi lähewad, ühendawad endid linnaga. Weel kauge- mal kaldal on mõned suwimajad ja lusthooned. Baronsk, wäike linnakene. Kõige suurem Wolga äärsetest linnadest on Saratow. Suured ja uhked on ka Kasan, Samara, j. m., aga Saratow käib kõigist üle. Siia tuleb Koslowi poolt ka raudtee ja telesang (hobuse raudtee wagun), sõidatab linna sees ringi. Kõrged kirikud, toredad teatred, uhked kauplused ja wõõraste majad, ilusad aiad ja lõbusad jalutuse kohad meelitawa muusika mänguga, tõmbawad wõõra tähele panemist eneste peale. Tähelepanemise wäärt on weel määratu- mad auruwesked oma hiigla korstnatega ja wabrikud. Kauplemine on suur ja elaw. Wolga on linna kohalt hästi lai ja saarte läbi mitmeks jagatud. Pahemad kätt tõiselt kaldalt paistawad Saratowi tõise jao tornid silma, mis Pokrowski linnaks hüitakse ja kus päris wiljakaupluse pesapaik on. Tõeste ei wõi siin wilja paljust muuga wõrrelda kui mere liiwaga, ehk wanaaegse Eesti taadi wiisil: siin on wilja nagu mõnes mõisas! Kõige rohkem saadetakse siit nisu laewadega minema. Ümberkaudu elab siin palju Sakslasi, kes juba ammugi, osalt Preisi- osalt Poolamaalt sisserändanud ja enamiste kõik jõukaste elawad ja uuema wiisi järel põldu hariwad. Kõige eeskujulisemad majapidamises ja põlluharimises on Mennowiitlased, kes päris lagedad stepid mühawateks metsadeks ja lustilisteks rohuaedadeks on ümbermoondanud ja päris mõisni- kuna elawad. — Saratowist 80 wersta pahemal pool Wolgat elawad Eestlased Nowo-Usenski kreisis, mis Samara kubermangu jagu on. Nemad käiwad oma kaubaga ja wiljaga ülemal nimetatud Saratowi tõises jaos Pokrowskis. Sara-

towist 36 tunnilise sõidu järel jõudsimel Zarizina, kus mul peale tuhande wersta sõidetud oli ja kus ma mahaastudes Wolga sõidule lõpetust tegin. Ameerika laew nähti nüid tõeste uhke olewat, sest ta ei pannud minu mahajäämist tähelegi, waid tormas oma soodu Kaspia mere poole edasi. Kõik see maa Simbirskist Zarizina on parem Wolga kallast kõrge ja mägiline, paiguti õige järsk ja häkiline, kuhu otsa minek wõimata, paiguti täis orgusi ja kuristikku. Mõneskohas on ka pisut madalat ja tasast kallast, läheb aga pia jälle künklikeks ja kõrgeks. Pahem pool kallast aga on alati tasane ja madal, tükati tõusewat mesta, paiguti paremat põldu ja laialist lagendikku, iseäranis Saratowi ligikorras, kus tihed külad ja kõrged kirikud ligistiku tasaselt stepilt ja wõrsuja wilja wahelt silma paistawad. Zarizina linnast ei ole suurt tähtsat üelda, suuruse poolest läheks korda, aga ilusamaid ja tähtsamaid ehitusi ja hooneid on wähe, osalt suitsunud ja wana moodi, osalt ka koguni näotumad, üks madalas orus, tõine kõrgel kingul, kolmas poole puusakile mäe weerus; uulitsad ilma jalgteedeta ja täis liiwa, et raske ja tüütaw uulitsal kõndida. Waesemaid Sakslasi, nimelt katoliiklasi elab siin rohkestel. Kauba asjanduses on Zarizina sellepärast tähtjas, et siit Wolga pealt kaupa raudteega 73 wersta Doni kaldal edasi saadetakse. Siit on Wolga ja Don tõinetõisele kõige ligemal; siit mõeldakse neid ka tulewikus kanali läbi ühendada. Millal mõte teoks muutub, on teadmata.

Sakala (nr. 46), 14. november 1887, lk. 3

IV.

Simbirskist Suhhumi. Ma istusin siin (Zarizinas) auruwankrisse ja — kas nüid tuleruun mind, wõi mõnda muud sõitjat kartis, aga ta pistis päris lõhkudes jooksmas, ainult minuti ja kaks jaamades hingetõmbades ja jälle edasitormades, kuni ta wiimaks Kalazi waksalis Doni kaldal hirnudes seisma jäi. Wist ei peasunud ta Doni jõest üle, wõi tundis ta kusagil kaarte haisu, et ta enam edasi ei läinud. Nägemise wäärt sellel teel oliwad jaamade ümber weiksed aga ilusad rohuaiad, ridasse istutatud papel-puudega ja kunstlikult kokkusäetud roosi peenartega, kus peal wärwide järel wäljawalitsetud roosid igasugu piltisid silmale ette kujutasiwad. Kaugemal oliwad ka paar küla ja üks mõis wõi «барский домъ,» (saksa- ehk härra maja,) nagu siin Wenelased hüiawad — näha ja wäljadel lõigatud nisu nabad (kuhjad) ehk küll alles 2. Heinakuu päew oli. Muidu oli kõik laialdane lagendik, nagu mere peal, nõndanimetatud „sawistepp”, kus õhtupool silmapiirel Doni jõe kaldad ikka ligemale kiirel sõidul lähenesiwad.

Kalazi waksali jõudes nägin ma seal suurt karja naisi, kes ühetõise wõidu korterit pakkusiwad. Et laew alles kolmandamal päewal Kalazist Rostowi poole sõitis, siis pidiwad kõik reisijad kes sellel päewal tuliwad, nõndakauaks ootama jääma. Seda teadsiwad Kalazi elanikud wäga hästi ja ruttasiwad õigel tunnil waksali wastu, et wõimalikult mõnda reisijat omale tabada; muidugi raha pärast. Esite küsiti 60 kop. öömaja eest inimese pealt, wiimaks alandati 10 kop. peale ja iga korteri soowija püidis tõisi kaas-soowijaid kõige korterite-

ga hoopis ära laita. „Ärge mine Kalmükidele korteri, need on kõige raipemad maapeal,” kisendawad Wenelased. „Ärge uskuge Wenelasi, aga meie oleme auusa südamega inimesed,” karjusiwad Kalmükid; kisal ega käräl polnud enam otsa ega aru. Kas nad hulluks oliwad läinud, wõi mängiti siin näitemängu: „suur on Evesuse Diana,” sellest ei saanud ma enam aru ega peasenud ka hõlpsalt minema, waid niipia kui ma edasi astuda tahtsin, pidasiwad kümned käed mind kinni, just nagu oleksin mina kardetaw Jüri Rumm olnud, kellele ka kinniwõttes head korteri lubati. Wiimaks peasesin ma ometi ühe Wene naisele järele ja nägin korteli jõudes imestusega, et sest karjujast naisest korraga, kõige lahkem ja waiksem maja ema oli saanud, kes omade ja wõõraste eest kõigeparemine hoolitses ja kus ka tõeste hea korter oli. — Kalaz on weikene linn, aga Doni kaldal, kus raudtee waksal ja laewade seisupaik on, on elu ja liikumine suur. Põhjatunud palgi pakud ja lõpmata lauad lasud toowad wagonid jõe kaldale. Siin loobitakse nad wagunitest maha ja kaldast alla, otse jõkke, seal pannakse nad neljakanti kokku, tõine kord tõise peale, palgid alla lauad peale, kuni täis hiigla koorem ehk paras palgi plott wee pinnal walmis on. Niisuguseid plottisid pannakse 10—20 ja rohkem ühetõise külge kinni, 30—40 meest asuwad peale, kelledel ka majad ja putkad plottide peale on ehitatud ja nüid algab pikaldane sõit, sest plottide rong wõib üksnes tasasel weewoolul ja laenete lükkamisel edasi jõuda. Ka kõik muud kaubad, mis maa- ehk Wolga poolt tuuakse, saadetakse siit minema. Linna sees on kõik kurb ja näotu, ega ole siin midagi nägemise wäärilist; olgu siis liiga kõhn olek. Zarizina, millest minewases numbris rääkisin, on ikka weel mehine linn Kalazi kõrwas. Suuri ja uhkeid majasid pole pia olemaski. Sawi pätsidest majasid, oma 10—15 jalga pikad, 7—10 jalga laiad, kõrge ka ikka, et püsti wõib sees olla, on küllalt. Uulitsatel ja platsidel on sügaw liiw, paiguti ka takja sarnaste põõsastega ja muu umbrohuga kaetud. Härjad superdawad liiwa sees koormaid wedades hoostega wõitu. Sõidu woorimehi pole ollagi. Uulitsatel — kui säherdusi liiwaristteesi üle pää uulitsateks wõib hüida — haukusiwad palju tagedaid koeri ja üks naene nähti tõiste käes õieti kimpus olewat. Küll tõrjus ta kõigest jõuust teiwaga, aga seda wihasemalt tungis koerte kari kallale, kuna ta õnneks ühte poodi peasis. Kauba poolest on linn koguni kehwa, ehk mis on, see on hirmus kallis; olgu küll, et siia raudteega ja laewadega palju kaupa kokku tuleb, see saadetakse jälle eemale.

Kalazist astusin ma aurulaewa Jermak'i peale ja sõitsin Asowi mere poole. Niihästi Don, kui tema laewad ei saa sugugi Wolga wastu, niisammuti tema palgi plotid, ehk ta küll Tartu Ema jõe kõrwas kangelase nägu teeks. Ka Doni jõel on paremad kaldad enamiste kõrgemad ja mägilisemad, osalt ka pahe-mad, osalt tasased. Maa on pиаaegu selge sawi, suuremalt osalt rohtlaanede ja legendikkude, osalt ka metsa all. Okaspuid pole siin enam olemas. Tükati on suured pilliroo metsad, nimelt madalikkudes, kust jõe arud läbi käiwad, kus sees lõpmata sulgloomade karjad elutsewad, ja konnad krooksuwad, et mõnikord kõrwad lukku jääwad. Otsatumad anide, pelikanide (pugu hani), partide ja kõiksugu wesi- ja rööwlinde karjad katawad laialt Doni jõe kaldaid, kes inimesi pia sugugi ei karda. Rohkem lõuna poole sõites on kallastel kauniste wiinapuu aidu mäe weerus näha. Päril elanikud on siin kassakad, kes rohkem karjakaswatamise, kui põllutöö peale rõhku panewad. Nende kü-

lad wõi stanizad on wäga uhked; majad kas sawi pätsidest, ehk palkidest ja laudadega wooderdatud, katused kas laudadest ehk rohelisest plekist, palju kõige uhkemate linna majade sarnatsed. Enamiste kõik majad on wärwitud, kas kollaseks ehk punakaks pruuniks, ehk ka mõne muu tumedama ja tunk- lema wärwiga. Kõik kassakad on kroonumehed, kelledest 1/3 tegewas wäes teeniwad. Ka hobused on kroonu mundris, kõigewähemalt kannawad nad kroonu püksa ja kübaraid. Naesterahwad kannawad nõndanimetatud „moo- dis” riideid. Oma hobust armastab kassak wäga, ega lähe ilma selleta kuhugi. Enamiste sõidawad nad ratsa. Ühes staniza wõõraste majas, kus ma lõunat sõin, nägin ma, et mitmed kassakad, kes ratsa ukse ette sõitsiwad, hobused söögi saalist läbi hoowi peale talutasiwad ja ise sööma ja jooma tuliwad. Wõõraste maja oli ainult suwe tarwis ehitatud, nimelt laudadest kokkulöö- dud, kord liiwa sawi põrandale riputatud, muidu oli kõik sisemine seadeldus ilus, puhas ja eeskujulik. Roppust ega korratumat olekut, nagu seda mujal, ei näinud ma kuskil. Wenelaste lahkus wõõraste wastu on tuttaw, aga kassakad käiwad sellepoolest kõikidest üle. Et mina wõõras olin, tuliwad niihästi päili- kud kui liht kassakad juttu ajama ja pärisiwad teadusi Eestimaast ja rahwast ja kus ma mujal käinud ja elanud olin ja andsiwad mulle jälle omast elust ja olust märkusi. Lõbusa jutuga kadus aeg kiirelt ja laewa wile kutsus reisijaid kokku. Kassakad tahtsiwad pool wägisi, et ma nõndakauaks oleksin neile „kosti” jäänud, kuni mõne päewa pärast uus laew tuleb. Kindlalt tõendades, et see wõimata on, tuliwad nad weel laewani saatma. „Jää Jumalaga, wennake- ne! Walge Tsaari auustaja on meile alati wend!” oli nende wiimne sõna. Ma sõitsin ära, aga nende mälestus seisab mul meeles. Mis neist iseäranis weel ütelda on, on neil ainuke wiga, liig põletatud wiina joomine. Wargust ei tulla pia kunagi ette, ehk kui seda sündida, saada waras kõwaste trahwitud. Toidu tegemises on nende naesed esimesed meistrid. Kõige lihtsamad toidud, mõistawad nad hästi maitsewaks teha, nimelt teewad nad hästi head nisulei- ba, missugust ma enne weel ei olnud maitsenud. Kõige rohkem sööwad kassakad lamba liha, wäga mitmesugusel wiisil walmistatud, keda nad suured karjad piawad. — Umbes kella 3. alla sõites, jõudsin wiimaks uhkesse Rostowi linna, mis Aasowi merest weel 40 wersta põhja pool seisab. Siit läheb Doni jõgi märksa laiemaks. Laewa sõit Doni peal on palju kallim kui Wolga peal. Kalazist Rostowi on 500 wersta ja maksab 6 rubla inimese pealt.

Sakala (nr. 48), 28. november 1887, lk. 3–4

V.

Simbirskist Suhumi. Enne kui Rostowi jõuame, käiwad mitmed suured tük- kidest kokku pantud sillad üle jõe, kust laewade tulekul igast sillast paar tük- ki kõrwale lükatakse ja tee lahti tehakse. — Rostow on suur ja uhke, ja wäga tähtjas kauba linn. Sadanded laewad ja lodjad käiwad kaubaga sisse ja wälja, niihästi ülewelt Doni pealt kui Asowi ja Musta mere poolt; küll Wene- kui ka wäljamaalt. See 40 werstakest, mis Don Rostowist kuni mereni mõõdab, ei olegi õiete muud, kui mere suu wõi kael, ei takista siis ka sugugi suuri ja

sügawalt käijaid mere laewu sissetulemast, mis pärast Rostowi õigusega mereäärsete linnade sekka luetakse. Lagemata kuurid ja aidad, umbes seda laadi ehitusega nagu kaubahoow Tartus, paistawad mitme wersta pikkuselt kalda peal silmi, kus ka wabrikud ei puudu. Aitade esine on hoostega sõitjate jäoks, rohkem kalda poole sõidawad auruhobused edasitagasi, nagu oleks neil sealt üksi õigus allawaadata, mis jõe peal tehakse. Kalda peal seisawad mägedena kõiksugused kauba lasud, mis kas raudteega siia laewadega ära-saatmiseks kokkutuuakse, ehk ümberpöördud. Rostowi päris elanikkusi arwatakse 60 000 peale, aga rohkem on wõõraid, niihästi kauplejaid ja käsi töölisi, kui muid ameti- ja asjamehi ja mõnest tükist näitab, nagu oleks wõõras mõnesse Ameerika linna juhtunud. Siin näed sa inimesi igast ilma nurgast ja kuuled keelesi kui Nelipühil Jeruusalemmas. Siin istub külmawereline Inglise laisalt oma prilli- ja pikasilma kaupluse ukse ees ja waatab tuimalt möödaminejate peale, nagu poleks see sugugi tema asi, kas mõni midagi ostma tuleb wõi ei. Seal kiidab edew Prantslane oma „moodis” riidekaupa ja palub wõõrast kõigesuurema lahkusega oma kauplusesse sisseastuda. Siin kutsub kuumawereline Italiane wõõrast oma mänguriistade „magasini” ja mängib talle kloweri wõi muu mänguriista peal mõne „hea tüki” ette, et sellel ostmise himu tuleks. Seal kummardab „haritud” Sakslane wiisakalt kehwas riides Wene töölise ees, kui see tema worsti warandust waatama tuleb, ehk istub taskukellade kaupluses ja toimetab sõnalausumata oma hantwerki. Elaw Poolakas toimetab niisammuti ühte ja tõist, ega puudu ka Ebraea mees Itsig oma wana riiete- ja pudukaubaga, kes iga müügi juures tõendab, et ta „Jumala eest” palju kahju saab. Wenelane — ja neid on siin muidugi kõigerohkem — kaupleb kangeste igasugu kraamiga, ehk istub trahteris oma wiinapudelite wahel, wõi aami otsa ees ja waatab naerdes pealt, kui:

„Mehed mütsata mürawad,
„Naesed tanuta tantsiwad etc.

Allah kummardajad kollakas-pruuni nägudega Albaanlased ja Türklased, niihästi liht laia püksi mehed, kui ka suured isandada; süsimusta läikiwate juustega ja punase Türgi mütsidega Greeklased, pruunika nägudega Armeenlased, mõlemad kuulsad tubaku kaswatamises, Mustlased — kõik käiwad risti ühesttõisest läbi, kõigil on rutt. Isegi Moora meest näed sa siin ja kerjajad, kellest kusagil puudu ei ole, lamawad uulitsal maoli maas ja luewad walju healega Slawooni keeli Jesaia raamatut. — Uulitsad on hästi laiad, majad märksa kõrged. Enamiste igas suuremas gostinnitsas (wõõraste majas) on suured leierkasti wiisil aga palju kunstlikumalt sisseseatud mängumasinad ühes trummide ja kelladega, mis, kui mängida tahetakse, uuri wiisil ülesse-keeratakse. Neesammad maksawad mitmed tuhanded ja sünniwad ka wähe ennemalt kuulda, kui Juutide leierkasti logaskid. Iga asi näitab siin juba rohkem lõunamaa laadi. Palawus on õige suur. Uulitsate peale ja jalgteede äärde on ridaspuud istutatud, mis oma warjurikka lehtedega kõndijaid palawa päikese piste eest warjawad; sellegipärast jookseb highi ojana ja liotab inimest läbi märjaks, nagu oleks see praegu uppumisest peastatud. Saapaid pole palju näha. Enamiste kõikidel on madalad, kirjud ehk kollased tuhwlite moodu kingad, kas pannaltega pealt kinni ehk silmadest läbi nõõridega kokkutõmmatud, naesterahwa ummiskingade moodu. Lõbu- ja jalutamise tarwis on mit-

med aiad ja puiestikud, osalt seltside omad osalt priid. Prii aedadest on kõige tähtsam suur «городской садъ,» kus tuhanded edasi tagasi kõnnivad ja puude wilus kõiksugu lehkawate lillede wahel linna kärinat ja tolmu unustawad; iseäranis õhtu poole, kus peale nõidusliku silmailu mängukoor kõrwadele kaunist muusikat kuulda annab. Muidugi mõista ei puudu siin söögid ega joogid, iseäranis suures klaasist seintega klubis on kõik saada, mis süda hirmustab, kuid hind on natuke soolane.

Rostowist istusin mere aurulaewa „Donezki” peale ja sõitsin jällegi edasi. Rostowist 35 wersta, üsna mere ligidal, seisab kassakate päälinn Nowo-Tsherkask, ka paremal kaldal nagu Rostowki. On ka õige kena linn, ligi 40 000 inimesega, kus palju sõariistu paigal hoitakse. Tähtjas on Rostowi ja Nowo-Tsherkaski wahe kohas suur wee-toru, mis oma auru pumpade läbi mõlemi linnale weetarwitust muretseb. Pahemal pool natuke kaugemal mere kaldal on Asowi linnake. Parajalt mere suus juhtus ühe kalameeste paadile, kus 12 inimest sees oliwad, õnnetus, et ta laewa nina ette juhtus. Silmapilguga ei olnud paadist muud järele, kui laudade tükid, mida laened laiali ajasiwad. Üksainuke naine tõmmati poolsurnult wälja, tõised leidsiwad õnnetumat otsa wahutawais wete woogudes. — Warsi olli laew kaugel Asowi mere seljal; ei kaotanud siiski paremapoolset randa silmist, nagu oleks tal kahju olnud maast kaugele lahkuda. Näitas ka nii, sest poole päewalise sõidu järele pööris ta Taganroki sadamasse sisse. Taganrok on kaunis suur ja õige tähtjas kaubalinn, kus 50 000 inimest elab. Sealt ära tulles piatas laew weel Eiskis, Mariupolis ja Berdjanskis. Esimesed on wäikesed, wiimane niisamma kui Taganrok tähtjas linn kauplemises, ehk küll suuruse poolest vähem. Ülepää on kõik parempoolsed linnad Asowi- ja Mustamere ääes, ümber Krimmi poolsaare, ilusad ja tähtsad kauba linnad, kuna pahema-poolsetel Kaukasia ümberkaudu, weel suurt tähtsust ei ole, ehk seda küll tulewikus loota wõib. Berdjanskist ära sõites kadus maa täieste silmist, kuni Krimmi hommikupoolses rannas Kertshi linnas laewa pealt maha astusin. Sõit Rostowist Kertshi, pikuti üle Asowi mere, kestis kaks päewa. Tuttaw on Asowi meri alaliste tormide pärast, aga seekord ei olnud laened suured, ehk küll harjumata pikali püüdsid wisata ja südame pööritama ajas. Mere pealt waadates on wäheldane Kertshi linn väga ilus ja ligitõmbaw. Seisab mäe weerus; on kaunis pikk, aga üsna kitsas. Esimesed majad on madalas mere kaldal, tagumised tõusewad trepi wiisil kõrgemale, kuni majade lõpus õige tubli mäemürakas uhkelt enese pääd kõrgele tõstab, kus otsas weel kirik seisab. Ka suur ja lai sirgelt mäele ülesseminew uulits oli mere pealt nähtaw. Kaldale astudes nägin et terwe uulits kiwi trepp oli, mis mõtet taewatee peale käänas. Ma astusin ülesse, aga ma pidin tihti puhkama, et mõeldud taewatee väga raske ja wäsitaw käia oli. Wiimaks ometi kange higistamise järele jõudsin ülesse ja nägin et taewa weel maad küllalt oli. Linn paistis alt sügawalt ja ülesse poole ei wiinud enam ühtegi treppi. Ainult kirik näitas nagu sõrmega ülesse ja kõneles sõnata keelel: „Senna ei lähe muud teed, kui nägemata usu astmed.” Ma pöörasin ümber ja nägin alla jõudes mõned suuremat sugu Türklased hirmsaste riidlewat ja ühetõist nugadega haawawat, mis taewa tee mõtted suutumaks südamest peletas. — Kertshi luetakse Wenemaa tähtsamate kindluste sekka ja on seda ka oma mõnusa seisupaiga poolest. Uuemalt ehitatud linna jaos, iseäranis Worontsowi

uulitsas, on kõik suuremate linnade wiisi; Tataride aegses linnajaos on aga mõnes kohas wanni põhjade moodu kõwerad majad, sedasamma wärki kitsad uulitsad. Mere kaldal on wäheldane prii aeg, kus süda suwel iga õhtu kroonu muusika koor mängib. Kauniste on siin Kaukasia pärisrahwast näha, nagu: Mingreellased, Grusiinlased, Tsherkessid j. m., kellede keeli siin suur hulk kaupmehi ja laewa ammetnikkusi mõistawad. Tähtjas on Kertsh weel oma palawawee- ja muda wannide poolest, mis jooksjä haigetele wäga abitoojaks kiidetakse.

Sakala (nr. 1), 9. jaanuar 1888, lk. 3

Kirjad Wenemaalt.

I.

Simbirskist Suhumi. Musta merd Asowi merest lahutab 7me wersta laiune mere kitsus. Nimetatud kitsuses seisab ka Kertshi linn. (Waata kaardi pealt.) Temal on laialdane kauba sadam ja natuke kaugemal sõa sadam tähtsa kindlusega, kust suurtükkide raudsed suud hirmutawalt wäljapaistawad ja walmis on igale waendlasele, kes ligi julgeks tulla, tuld ja hukatust wastupuistama. — Kertshist wõtsin pileti otse Suhumi, astusin aurulaewa „kindral Kotsebue” peale ja mõne tunni pärast oli laew kitsusest wäljas, laialise Musta mere laenetel. 18 tunni pärast seisatas laew Noworossiiski lahes, kust Kaukasia mäed algawad ja kus ligidal hiljuti ligi kahe wersta pikkune raudtee tunnel walmis sai. Tükk maad eemal, on weel tõine waremalt walmis saanud wähem wersta pikkune tunnel. Praegu on Noworossiisk weikene linnakene, aga kui raudtee, mis kibedaste ehitatakse, walmis saab, loodetakse tall tähtsat tulewikku. Praegu on peale tunnelite weel paar wabrikut tähelepanemise wäärt. Ühes, mis Prantsuse seltsi omadus on, puhastatakse nahwtat (kiwi õli). Sind aga, kallid kodune kaim, palun ette ära, et sa uskumata nagu ei tee, kui ma sulle ütlen, et nimetatud wabrik kõik oma nahwta tarwituse 90 wersta kaugusel mägede tagant pumpab. Muidugi on säherdune asutus enne lugemata tuhandeid tarwitanud, kui asi joonde sai, siiski ei ole siin midagi imestamise wäärilist kunstlikku asja näha — olgu siis sellel, kes weel kodust kaugemale pole saanud — waid kõik on praeguse aja kohta lihtne ja loomulik. Nagu ülemal tähendasin, on nahwta hallikas 90 wersta wabrikust eemal. Seal on mitmed auru masinad ametis. Ühed puuriwad maa südamesse aukusid, kuhu põhja küll sina ega mina waatama ei ulata, ehk kohe „kaema” läheksime. Kõigesügawam auk üeldi 1500 jalga sügaw olewat. Tõised masinad pumpawad õli maaseest ülesse, kolmandamad saadawad seda suure raud toru läbi, mis halliku ja wabriku wahel ehitatud — edasi. Muidugi mõista ei jõua üks jõud õli nõndakaugemale saata, selleks on aga wahupeale kolm jaama ehitatud, igaühes seisab otsatu tõrs, mille suuruse wastu Eesti wiinaköökide tõrred weel koguni alaiälised on. Halliku äärsete masinate jõuga jookseb õli esimese jaama tõrde; seal on jälle masinad, kes seda järgmise jaama saadawad jne. kuni wabriku, kus seda siis nagu piiritust puhastatakse, kuni ta kõlblikuks saab

müigile läkitada ja niihästi sandi kui saksa lambis põlema ja walgust andma. Toru ei ole sugugi ühetasane, waid käib mööda maad, mägedest ülesse ja alla. Surumise jõud on torus nõnda suur, et imelik ümin kaugele kostab ja mõni kord ka toru lõhkemist sünnitab, kust siis õli kange wäega wälja purskab. Et seda ega muud õnnetust ei juhtuks, on toru käiku mööda telefon käima pandud ja järelewaatajad käiwad, rääkimise toru käes, edasi tagasi, kes kui midagi juhtub, rääkimise toru telefoni traadi külge kinnitawad ja asjaolekut lähemasse jaama teatawad.

Tõine, tsementi wabrik, on ühe Eestimaa mõisniku barun Lieweni omadus, kes Kunda mõisast pärit ja selgeste Eestikeelt räägib. Ka mitmedkümned Eestlased teeniwad siin töömehena, keda nimetatud barun järgmiselt sinna tulla lasknud: Igaüks, kes teda kolm aastat ühtelugu teenib ja siis kodumaale tagasi himustab, saab peale seadusliku kuu palga weel 100 rubla reisiraha kingituseks. Niipalju kui ma teada sain, olla barun oma lubadust ka täieste täitnud. Wäga tubli ja kiiduwäärt! Kuidas tsementi walmistatakse, sellest räägin ka mõne sõna; igaühel ei ole ju wõimalik asja oma silmaga näha. Tsementile kõlblikud walged raudkiwid taotakse weikesteks tükkideks ja põletatakse lubja wiisil pehmeks ja pudewaks. Hiljem laotatakse kiwid laiali ja selletarwis tehtud masin õõrub nad suure rattaga liiwa sarnatseks peeneks. Liw wiiakse weskisse, (räägitud wabriku kiwijahwatamise weskil on 8 paari kiwa.) jahwatatakse jahuks, segatakse weega ja tsement on walmis. — Sadamat ei ole weel Noworossiiskil ega tõistel Kaukasia äärsetel linnadel Batumist saadik olemas. Selle wahepealsed weikesed linnakesed on: Anapa, Tuaps, Satsh, Adler, Jututt ja Suhhum, mis esimestest jälle tükikese ees on. Kaukasia mäed, mis Noworossiiskist peale algawad ja ahelate wiisil mere äärt mööda kuni Batumi jooksewad, kus nad siis järsku wastu hommikut Kaspia mere poole keerawad — on alustuses madalamad 3000–4000 jalga kõrged, tõusewad aga kordkorralt kuni 12 000 jalga ehk umbes 3½ versta kõrgeks, kus juba igawene tali on. Tähendatud kõrgusest ja madalamalt algawad alles päris ime-mäed, mis omas lumekuues weel mitu tuhat jalga kõrgesse tõusewad ja nii imelikud, rünlised, terawad, järsud ja häkilised on, täis sügawaid orgusi, lõhestikkusi, kuristikkusi ja kaljupragusi, et reisiija kohmetades suu ammuli wahtima jääb ja iseennastki unustab. Kõige kõrgemad mäe tipud ulatawad sellwiisil, merepinnast otse ülesmõõta, üle 5 wersta kõrgele, kuhu otsa ühegi sureliku jalg ei jäksa ega usalda ronida. Siin seisab loodus omas suuruses waataja silma ees ja paneb imestusega küsima: Kes on seda kõik teinud? Kui suur pidi see jõud olema, mis need ilmatumad mägede lasud ja rünlad on ülesse tõstnud ja mis on inimese jõud selle wastu?! — Ilm oli ilus ja waikne. Laew sõitis ranna lähedalt, nii et wäga hästi wõimalik oli seda üli-kena ja suurt looduse pilti tähele panna. Paremal käel otsatu meri „suur sügaw ja sinine,” mille laksujad laened hõbedana walendasiwad. Laewa ümber suured delfinide parwed, (lendawad kalad,) kes tihti weest wälja hüpates laewaga edasi ujuwad iseäranis laewa ninas, nagu tahaksiwad nad järelewaadata, mis loom see õiete on, kes nende eneste kodu neile julgeb selga ajada? Pahemal poolel mäed, mis rindlademikus kuni pilwede kaissu tõusewad, ja sealt igawese jää- ja lumewäljadelt, oma rünlaliste latwadega, mis nagu ilmatumad heina kuhjad ja tornid kaugele üle pilwede tõusewad — nagu muistse aja kangelased uhkelt ja kohutawalt al-

la- ilma waatawad. Kõik see on ütlemata tore ja südant ühendaw, millele wõrdlemiseks wastast ei leia. Kuida üks kuulsa meistri pintsliga kunslikult kujutatud pilt juba waatleja sisemist ilma elustab ja otsekui nägemata kätel siit põrmulaste seast ülesse särawate tähtede kõrwale ja uute ilma aatelistele aasadelle kannab, kuni ta ilma ja iseennast unustab — ja seda kõik ühe osawa kunstniku tunderikka pildi pärast, — kui suur aga ei pia waimustus olema üli suurt ja kena Kaukasia looduse pilti nähes, mida kõigesuurema meistri käed tuhandate aastate jooksul on joonistanud, kus lõunamaa sojem suwi ja põhjamaa pakasem tali endid korruga awaldawad, kus taewas ja maa ühendatud näikse ja pilwe kangad mägede sõrwu palistawad ja külgesidki katawad; pealekauba weel päewal päike ja öö-ämaral tuhanded tähed, mis nagu Taewaisa silmad sealt imede ilmast armulikult alla waatawad. Siin piab pühalikult hüidma: „Kui suured on sinu teod, Jehowa! sa oled kõik targaste teinud. Seal käiwad, seal on elajad liikumas ilmaarwamata palju, pisukesi ja suuri. Sa puudud mägede külge, siis suitsewad nemad.” (Taw. laul 104.) — Seesugune waimustaw sõit kestis 24 tundi, kuni laew Suhhumi lahese jõudis, kust linn paistma hakkas ja mina terwet waate- ja mõtteringi kuulsa Suhhumi peale keerasin, keda paradiisini on ülendatud ja kiidetud, niisamuti ka põrguni alandatud ja ära laidetud. Seal seisis see kuulus linn mägede all ja mere kaldal. Et ta häid ja kurjasid päiwi mõlemaid näinud on, tunnistawad mitmed waremed ja majade müürid, mis wiimsest Türgi sõast tunnistust annawad. Ma jätsin mere laewa sõiduga Jumalaga, asutsin Türklaste paati ja olin mõne minuti pärast kaldal — just Suhhumi linnas. Suur oli rõõm, kui kaua nägemata isamaa sõber ja Suhhumi telegrahwi ametnik, K. T., kellega wiimaks Jüri kihelk., meeste koori hulgas Tallinna suurest tänu-laulupidust osawõtsime ja keda „Matka Suhumisse” omas suures tõearmastuses põranda pühkijaks ja rahapetjaks „Olewiku” nr. 32 tembeldab — õnnesoowiga wastu tuli. Ime aga oli, et Eestlased, keda ma nägin ja siamaale näinud olen, sugugi nii parknaha karwa ei ole kui mõni seda kurdab, olgu siis mõned põdejad, kes jo igalpool näost äralõppend on. Jah, Suhhum ja Tõnisson’i esimene kalender! Mõlemad olete teie ilmasüita [...]jaks saanud. Ühes [...] kassid rahaks, tõises auusad mehed rahapetjateks. Ühes muudetakse nimesid, tõises pargitakse kollaseid nägusid ja tehakse weel palju muid imesid. Noh olgu! — waatame järele, mis siin Suhhumis ja tema ümberkaudu õiete näha on.

Sakala (nr. 6), 13. veebruar 1888, lk. 3

II.

Suhhumis. Suhhumi linn on selle Weike-Aasia jao sees, kus wiimast Wene-Türgi sõda peeti. Tema lähemad lõunapoolsed naabrid on Poti ja Batumi linnad; esimene umbes 80, tõine 120 wersta eemal mere kaldal, kuhu ka Tiflise raudtee ots kahes arus ulatab. Batumis on hea kauba sadam, kus kõikidel laewadel ilma tollita luba kaubelda oli — hiljuti aga wõeti see luba ära. Selle-gipärast saab temast kõike kaupa odawamalt, kui tõistest ümberkaudsetest linnadest. Ka on Batumi kindlus uueste ülesehitatud ja wõib küllalte tuld ja

tina waendlase nina lühendamiseks wälja saata. Suhhumi kindlus aga on waremetes — ja nagu oleks tal endisest weretööst kahetsus — näitab ta enast nüid omas rohelistes wiina- ja muu wäätkaswudest kuues päris rahulapsena. Seal, kust enne tina kuulid wäljalendasiwad, rippuwad nüid müiride külles wiinamarjade kobarad, mis esimistest muidugi terwisele tulusamad on — tina olla ju kihwtine. Linn — ma räägin nüid ainult Suhhumi linnast — on werist waenu-aega ja häwitawat sõa-sõitu küllalt kannatanud, kus wiimasel Türgi sõa ajal linn kolm nädalat Türklaste käes olnud ja terwest linnast üksainukene maja terweks jäänud, mida Türklaste päilik endale korteriks wõtnud. Suurem hulk elanikkusid on riigiwalitsuse käsu peale eest ära põgenenud, paremat kraami ja kaupa ligi wõttes ja muist kõrwale peites, aga kes hea õnne peale paigale jäiwad, nendega on küll, niihästi linnas kui külades, halastamatalt ümberkäidud ja neid armuta tapetud. Kõige hullemad riisujad ja tapjad on Aphasid olnud, kes kui Muhamedi usulised Wene alamad, mässajatena riigiwalitsuse wastu ülestõusiwad, kuni Wene kotkas jälle wõitu sai ja poolekuu kummardajaid minema kihutas, ning mässajad rahule sundis. — Suuruse poolest on Suhhum paras keskmine linn, aga nagu enne nimetatud, on palju majasid alles waremetes, mõned ka hoopis kadunud, paljad kiwised platsid järele jäänud, mis majade asemeid tunnistawad. Waremed on enamiste umbrohuga ja tapuwäätidega kinnikaswanud ja ka päris turuplatsil kaswab rohi, kuhu asjatalituse ajaks sagedaste hobused köide pannakse. Muidugi ei ole selle 9 aasta sees, mis sõast mööda, ärahäwitatud linna weel täielikult ülesehitada jõutud, aga päewpäewalt muutuwad ikka wanad waremed uuteks majadeks ja ehitatakse ka hoopis uusi juurde, nii et linn wähehaawalt ikka nägusamaks saab ja suuremaks sirgub. Nagu Wenekeele ajalehtedest leida, olla ülemal pool aru peetud Batumi kauplust Suhhumiga ühendada ja esimest ainult sõa linnaks jätta ja raudtee läbi wiimsega ühendada. Läheb see mõte täide, on Suhhumil tähtjas tulewik oodata. — Ilusaid istutatud puid ja puiestikkusid on Suhhumis rohkeste. Ühes wäikeses puiestikus, kesket linna mere kaldal, on endistel aastatel kroonu muusiku koor iga neljapäew ilma hinnata mänginud ja ka Eestlaste mängukoor on klubis tubliste mänginud. Tänewu ei mängi kroonukoor enam awalikult — loodetakse wahest tulewal aastal — ja ka Eestlaste mängukoor on elu saatusel laiali lagunenu. Lootust on, et muusiku mäng lähemas tulewikus uue jõuga Eestlaste keskel kõlama saab, sest head tahtmist on küllalt, aga jõud mänguriistade ostmiseks weel kasin. Wee tarwituseks on linnal 5 suurt tsemendiga müiritud kaewu: kolmel on igalühel kaks kraani wee laskmiseks, kaks on purtskaewu nelja kraaniga. Uulitsad on kiiduwäärt korras, nii kuidas linna uulitsad piawad olema: muna kiwidest tehtud ja mere liiwaga üleriputatud, jalgteed kahel pool, ehk neid tehakse, kus hiljuti uued majad walmis saiwad.

Rohkem linna sõrwas, kus ka vähemad maisi (Türgi nisu) aedadega ette tulewad, on uulitsad ainult jämeda liiwaga ja kruusaga üleriputatud ja alati tasased. Muda ja pori, nagu näituseks Simbirski linnas j. m. wihma ajal üleliiga on, ehk pehmet sügawat liiwa nagu Zarizinas ja Kalazis, ei ole siin ialgi. Suuri ja toredaid — ehk küll mitte wäga kõrgeid — majasid ja kauplusi on selle wäheldase linna kohta küllalt, kuid kaupade hind tahab liig kõrge olla, mahaarwatud puu- ja aiawiljad, ja joodaw wiin, milledest Suhhum rikas on.

Suuremad kaupmehed on Gruusiinlased, Armeenlased, osalt ka Greeklased. Mustema ja pudukauba müüjad kas Greeklased ehk Mingreellased; trahterite pidajad ka osalt Poolakad. Wenelased on kroonu ja muus tähtsamates ametites, aga kauba asjanduses mitte ühtki. Ainult üks trahteri pidaja on Wenelane, ja Eestlastele tuttavas Prilli trahteris oli üks Sakslane sellesamma ameti peal, seegi tapeti ära. Türklased on siin kanged rahamehed ja Juutisid on ka nõndapalju, et mõni, kellel tahtmist, ennast tüssata võib lasta. Suure raha mehi Inglasi ja Prantslasi on ka mõnesugustes ametites ja asjaajamistes. Eestlaste kõige lähemad naabrid külades on: Mingreellased, Imeritiinlased, Aphassid, Moldaawlased, Albaanlased, Bulgaarlased, Greeklased, Armeenlased, Gruusiinlased, Tsherkessid, Wenelased ja Sakslased, kes kõik enam ehk vähem Eestlastega läbi käivad. Nimetatud rahwastest saan ma sellesamma pealkirja all edespidi pikemat kirjeldust tooma, kui nendega rohkem tuttavaks olen saanud ja rohkem tähelepanemisi jõudnud koguda, muidu ehk võiksin rahwastest kirjeldades „*Matkaga*” enese või mõne teise „supi sikatari” ametist kõnelema hakata, mis kellegi uudishimu ei waigista. —

Sakala (nr. 7), 20. veebruar 1888, lk. 3

III.

Mis mind Suhhumi jõudes kõige rohkem imestas, oli see, et ma peale Wene- ja mõne muu keele ka Eesti keelseid nimekirju leidsin. Nõnda näituseks: „Wõõraste-maja”, „Söögi-maja”, mis päris trükitud siltide pealt lugeda võis. Ülepää peetakse siin Eesti keelest lugu, iseäranis kaupmehed himustawad seda õppida ja mõnigi Armeenlane ning Gruusiinlane, kelle kauplusesse sa sisse astud, hakkab sinuga päris Eesti keele kergemaid mõtteid mõlgutama ja jutulõnga keerutama. Siin võiks mõne Balti linna peale mõteldes paar head mõtlemise kriipsu wedada, aga jäägu see minust tegemata. — Et Suhhumis tali pia tundmata on, on majad ka natuke kergemal wiisil ehitatud. Kaukasia pärisrahwa majad külades, on enamiste witsest punutud, seest- ja väljaspoolt kõwaste krohwitud. Kõigil teistel rahwastel on aga palkidest järgmisel wiisil ehitatud: Esiteks säetakse aluspalgid paigale, siis pannakse nurkade peale, waheseinade kohta ja uste ning akante kõrwa postid püsti, kuhu enne sooned sisse on tehtud. Postide peale pannakse pealis- ja aampalgid, säetakse sarikad ja tehakse pilbastest katus peale, sedamööda ka lagi ja põrand alla. Nüüd wast hakatakse seinade peale mõtlema. Need, niihästi wälised kui wahe seinad, laotakse peenlastest lattidest ilma sammaldeta postide wahele ülesse, krohwitakse mõlemilt poolt ära ja tehakse lubjaga walgeks. Muidugi ei unustata ka ahju ega aknaid ära, ja maja on walmis. Niisugused majad on hästi ilusad, ennem linna kui küla majade kohased, ka seesmine seadlus on kiiduwäärt, iseäranes Wenelaste juures, millest ma eespool natuke rohkem kõnelen. Eestlaste majad ei ole kõik krohwitud, waid pärast walmis saamist sammaldega topitud, et sees elada võib. Et Eestlased esiotsa nõnda üeldud hädamajades elasiwad ja aegamööda, kuidas keegi jõudis, paremad majad ehitasiwad, sellest tuleb, et igaüks oma maja ei ole weel krohwida jõudnud, mis aga hil-

jem tehtud saab. Tõistel ongi juba krohwitud ja mõnedel ka hoopis Eesti moodu majad, keda ialgi ei krohwita. Linnas on suurem jagu kõik kiwi majad, muist ka puust, väljast poolt krohwi asemel laudadega wooderdatud. Arwa juhtub ka mõni witsust pununud maja olema, aga need on nii tubliste krohwitud, nagu oleks nad päris kiwi majad olema. Kui „Matka Suhhumisse” kirjutaja, keda ma nime järele väga hästi tunnen, „Olewikus” kaebab, et tal kitsa ruumi pärast ööse magades jalad maja seintest läbi läinud, mis sugugi kangelase jõudu pole tarwitanud, et maja seinad witsust olnud, siis pian ma küll pisut ruumi paluma ja paari sõnaga küsima: „Kuulge „Matka” kirjeldaja! Miks toote Teie ebatõtt turule ja awaldate põhjuste puudust pilkamisega? Kui Teie tõeste mõnes witsust majas magasite, siis on need kõigewähemalt tolli jämedustest witsust tihedate ja jämedate teiwaste wahale pununud ja nii tihedalt ja kõwaste, et waewalt walge läbi paistab; peale selle on seinad mõlemilt poolt paljuste krohwitud. Sealt jalgu läbi ajada, on kõige kangema kangelase jõudu tarwis; harilikul inimese jõul hoopis wõimata. Kui see Teil ometi wõimalik oli, siis wõisite Teie mõnes lagunenud kuuris wõi putkas kusagil hoowi peal magada. Wõi ehk tahate Teie sellega rahwast hoiatada Suhhumi rändamast? Väga hea! Aga kui rahwas mõtleb ise tugewamad majad ehitada ja ikka rändab? Need paarsada shakaalide silma (oleks Teie 300 shakaalide saba kirjutanud, siis oleks Teid Simsoniga wõrrelda wõinud) mis Teid ehmatasiwad, ei wõi ju kedagi tõist ehmatada. Shakalid on rebase sarnatsed loomad, kes ainult sulgloomi warastawad. Jalapaksune kord luid ei hirmuta ka reisi himulist; surnud luud ei puudu ju elusat. Siia on paremaid ja tõelikumaid põhjusid, rändajatele hoiatuseks waja. Teie piaks ju isegi teadma, et õige tee kõige parem on ja hea eesmärk alatumaid abinõusid sugugi ei wabanda. Mis Teie seal weel nii pikalt ja laialt tõe ja walega segamini kirjutate, on koguni alatu ja lapsik, niisammuti Teie erawiha pärast auusate meeste laimamine, mille pärast Teid ainult kahetsema piab. „Olewik” on tähtjas Eesti ajaleht, aga Teie „Matkat” lugedes piab wägisi „Kündja” peale mõtlema.¹

Sakala (nr. 8), 27. veebruar 1888, lk. 3

IV.

Linnast 23 wersta lõune poole Estonia külasse, wiib mööda mere äärt hästi tehtud kroonu kiwitee, kus ka kiwist raiutud werstapostid kõrwas on. Muidugi ei ole see Estonia küla pärast tehtud, waid läheb kaugemale tõistesse linnadesse. Weikesi ja suuri sildu ning sillakesi on sellel teel väga tihti, ehk küll jõed ja ojad harilikult pia kuiwad on. Üks suur sild käib kõrgelt üle laia jõe, aga jõe põhja waadates näeb, et üks weike ojake tõises sõrwas kiwide peal niriseb. Kui aga wihma tuleb, mida äikese pilwed siin mõnikord päewade wiisi ojadena väljaweeretawad, ehk kui väga palawad ilmad on ja mägedes

¹ See lõik äratas vastukaja ajalehe Olevik 11. numbris (14.03.1888), kus „Matka Suhhumisse” autor omakorda sõna võttis, millele J. Pihlakas vastas ajalehtedes Olevik (nr. 16; 18.04.1888) ja Sakala (nr. 17; 30.04.1888). Nimetatud kirjutised olen digiteerinud [eraldi failis](#). A. A.

palju lund sulab, siis tõuseb wesi väga kõrgeks, nagu tahaks ta kõik ilma häwitada. Väiksed ojakesedki muudawad endid kohutawateks jõgedeks, mis mägedest tulles põliseid puid kõige juurtega ja mis aga ette juhtub — ühes kiiswad ja hirmsa kiirusega mässawalt merde jooksewad. Niisugune wihasem wesi-neitsite wete-mäng wõi pulma-sõit kestab ainult päewa ehk kaks ja kõik on niisamma nagu ennegi. Linnast peale hakates on mere ja mägede wahe üsna kitsas, läheb aga kordkorralt laiemaks, kuni Estonia külast 7 wersta mere äärde ja 15 wersta mägedesse on. Mäed on siiski nagu käega katsuda, ehk küll kaugemad ladwad paarisaa wersta kauguselt üle madalamate silmi paistawad. Räägitud teed mööda edasi sõites, näitab loodus oma kõige ilusamat külge. Linna ligidal on tee ja mägede wahel rikaste meeste suwi majad aedadega, nõnda nimetatud „datshid”, osalt Wenelaste ja Sakslaste, osalt ka Prantslaste ja Inglise omandus. Kõige suurem ja uhkem on maakonna ülema (Сухумскаго округа начальника) polkownik Wedenski aed, kus mitu sada seltsi kallimaid lõunamaa puid ja lugemata hulk kõiksuguseid roosisid ja taime seltsisid leida wõib. Kaugemale edasi minnes kaswab tee ääres rohkeste piiblis tuttawaid dodami-, seedri- ja wiigipuid. Wiigid on väga magusad maitseada ja himukad ihaldada, nii et wanad mehed ja naesedki puude latwaroniwad maitsewaid marju kätte saama; wõib olla ka sellepärast, et Sakkeuse wiisil möödaminejaid wahtida, wõi minagi seda tean! Seda aga tean küll ütelda, et wiigipuu madal ning laialiste ja jämedate oksadega on, kuhu Sakkeusel suurt waewa otsa ronides ei olnud. Peale tutwate õuna-, pirni- ja ploomipuude kaswawad siin weel aprikosid ja septsammast seltsist persikud, kastaniad, suured ja laiad pähklipuud, millede wili Eestimaal Saksamaa pähkli nime all tuntud on; Loorberipuud, wiina wäädid, mis mööda jämedamaid puid ülesse keerutawad ja palju muid puid ja kaswusid, mida ükskhaawal nimetada ei jõua. Niisugune mets on Suhhumis igal pool ja ka Eestlaste krundi peal. Päril Eestimaal puudest on siin weel leida tamed, sang-lepad, wahtrad, saared, jalakad, osalt ka sarapuid, pajusid ja niinepuid. Tammed on siin päril puude kangelased, mis 3—4 sülda jämedaks kaswawad. Eestlaste lähedal on üks õõnes tamm, mis mehe rinna kõrguselt oma 30 jalga jäme on. Tamme järgmised on sinearid, krapid, kastaniad ja pähklipuud. Neistsammadest puudest saetakse ka laudu 1—1½ arssinad laiad. Enam laiemaid ei ole wõimalik saagid. — Linnast wiis wersta eemal jookseb üks paks ja kõrge müir mägedest tulles otse merde, millest tee koht on maha lõhutud. Müir on praegu weel kõwa küllalt ja räägitakse, et ta wanaste kahe würsti rajaks on teeninud. Meil pole lusti seda pikemalt uurida, waid waatame nüid, kuidas Eestlaste seia asumisega lugu oli, pärast wõime weel mõnda muud ringi waadata.

Sakala (nr. 12), 26. märts 1888, lk. 3

V.

Kui Samara Eestlased kuulda saiwad, et Suhhumis tühja maad saada olla, mida kroonu poolt inimestele antawat ja kus lõunemaa loodus oma andeid heldema käega jagawat, tuli paljudel, kellel Samara lage ja iluta loodus

wastumeelt oli, himu Suhhumi rännata. Ehk Samara Eestlased küll kaunil järjel oliwad, ei jõudnud nad ometi saatusele wastupanna, kui paaril aastal wili äpardas ja tühjus wõöraks tuli. Äpardab seal wili, on ka raha saamine otsas ja „põllumees, põline rikas” kibedas puuduses. Ehk küll järgmised aastad wanu haawu parandasiwad, teeb seal siiski metsa puudus suurt takistust. (Waata „Sakala” 1886 „Kirjad Wenemaalt.”) Need nüid, kes Samarast wäljarändada himustasiwad, paniwad raha kokku ja saatsiwad kaks meest, J. ja P. Piir Suhhumi maad waatama. Nimetatud mehed rändasiwad Tiflisi, kus Kollegia assessor hra Rezoldt neile abiks löi. Kaukasia walitsus lubas neile ka 3 wersta Suhhumi linnast mägede pealt maad anda ja kui see tahtmise järele ei ole, wõiwad weel kahest kohast walitseda. Kaukasia uhke loodus ja kõrged mäed waimustasiwad muidugi põhjamaa poegi, nii et need lubatud kohaga rahul oliwad, millele nad „Linda” nimeks andsiwad, ja rõõmsa meelega Samarasse tagasi sõitsiwad. See oli aastal 1881. Aastal 1882 tuliwad 40 perekonda Samarast uue koha peale Suhhumi elama ja wõtsiwad Lindaks nimetatud koha peal korterit. Uus koht oli käes, aga nõudis üleliigseid ohwrid. Rahwas oli puu all laagris, kus harjumata kliima ja paks ja wilu kaste, mis magajaid hommikuks läbi-märjaks tegi, kanget külmatõbe sünnitasiwad. Hulgana murdis tõbi rahwast maha ja wiis palju haudagi. Arstirohi oli hirmus kallis, 1 rbl. 50 kop. maksis hinina solotnik, kuna nüid juba 60 kop. eest saab ja Batumist tellides tuleb ainult 35 kop. solotnik maksma. 15 dessj. lubati perekonna peale mägedest maad, aga mis pidiwad lageda maa elanikud, kellel mägede elu ja siit maa wiis koguni tundmata oli, peale hakkama? Kõik asi oli hirmus kallis. Sadade wiisi kulus mõnel hinina eest raha; lõpekord silmaga näha, aga abi polnud kusagilt leida. Nüid oli kahetsemine suur ja meeleeäraheitmine wiimaseks waraks. Suurem jagu läksiwad mõnedkümmend werstad põhja poole, weikese Kutauti linna ligidale õnne katsuma. Aga, „Ei õnne aset keegi tea,” ega leia sealt kust teda otsitakse, ei leidnud teda ka meie rändajad Kutautist. Arwa mõni peasis weel hingega tagasi. Tõised kõik heitsiwad kalmu kambrisse igawese unele, kus enam mingit tõbe ega eluraskust kanda ei ole. Jah, puhkage rahun, wäsinud sugurahwas; elu päewapalawat ja koormat olete küllalt kannud! — Need, kes Suhhumisse maha jäiwad, nägiwad niisamuti ära, et Lindasse wäga raske asuda on ja asutasiwad endid walitsuse luuga praeguse Estonia kohta elama, kus nad ka praegu on ja endiseid raskusi juba unustama hakkawad. Sell’ ajal oli ka Suhhum juba kuulsaks saanud. Saad perekonnad tõttasiwad uude Kanani, nende hulgas ka palju neid, kes ei teadnudki, kus maailma nurgas Suhhum pidi olema, waid uskusiwad petjate jutu järele, et siin see tõsine õnne maa pidi olema. Paljud arwasiwad ka, et kroonu neid oma kuluga töötatud maale saab wiima ja läksiwad mõne rublaga teele, saiwad aga, kui raha lõppes, wangi wiisi tagasi toodud, ehk jäiwad kinni, ei peasenud edasi ega tagasi. Need jälle, kes Suhhumid õnnemaaks arwasiwad, paniwad kohe tultud teed tagasi, kui asja tõisiti leidsiwad. Kellel aga raha otsas oli, need jäiwad kõige kibedamasse hädasse. Ei peasenud tagasi, ega olnud wõimalik Suhhumisse jääda, kus kõik asi kallis oli, ja külma tõbe kartuses ka alati kopikad — ehk õigem ütelda rublad — walmis pidiwad olema. Palju suriwad Suhhumi, ehk jõudsiwad kõige wiletsamal wiisil kodumaale tagasi, kui nad mitte tee peal mulda ei läinud. Kerjamine, silmawesi ja surm — need kolm oliwad alati päewakorral. Mõistlikumad aga oliwad kodu-

maal paigal, ehk rändasiwad üksi siis, kui rahaga arwasiwad läbi tulewat. Nad waatasiwad Suhhumis asja järele ja oli tahtmise järele — jäiwad paigale, kui mitte — läksiwad tagasi. Oleksiwad kõik nõnda teinud, oleks palju wiletsust tulemata jäänud. Õige weikene osa kõigist neist, kes Eestimaalt Suhhumi rändasiwad, on neid, kes siia elama asusiwad. Muist nendest, kui ka Samarast ja Krimmist siia tulejad, elawad Estonia külas. Muist hakkasiwad oma kord Lindas õnne katsuma ja nende käsi hakkas paremine käima, kui esimestel.

Sakala (nr. 13), 2. aprill 1888, lk. 3

VI.

Ajalehtedes on mõnikord märkusi leida, kui oleks Lindas mägede õhk terwilese parem, kui Estonias. Arwamise järele wõis see ka nõnda olla, aga et esimesed asujad Lindat just järelejätmata tõbe piina pigistuse ja üleliigse suremise pärast mahajätsiwad ja praegu seal nõndasammuti mõnikord haigusi ette tuleb kui Estoniasgi, kelle elanikud madalamaa põlisesse laande asusiwad, siis ei ole Lindast ka midagi paremat kiita. Rahwa ütlemise järele olla Lindas koguni igapidi raskem elukord ja mitmed elanikud soowiwad sealt Estoniasse tulla. Mina omalt poolt ei ole Linda eluga weel küllalt tuttaw, aga edespidi tahan sellest täielikumalt kõneleda. Nõndapalju olgu üteldud, et Lindas, nagu ma wiimases jaos juba esimeste asujate kohta tähendasin — põllu-asjandusega kõrge mägede peal raskem lugu on ja wahest põllu saak ka kehmem. Produktide kaubale wiimine ja elutarwituste kodutoomine on ainult selgas, ehk ratsa hobustega wõimalik. Täieste ime on kuulda ja näha kuidagi kõik rasked asjad, nagu hoone ehitamise palgid j. m. ratsa hobustega kohale weetakse. Linda Eestlased elawad mägedes neljas külas: Lindas, Kappas, Gummi ja Neudorfis, mis kõik ligistiku on. Wiimases külas on suurem jagu Sakslasi. Sellega ei ole Eestlastest antud „Linda” nimi mitte üleüldine, waid ühe osa nimi. Üleüldine Eestlaste ja Sakslaste ringkond mägedes hüitakse Gummi jaoskonnaks, (Гумистинской участка.) — Kutauttis, kuhu Linda esimestest asujatest muist läksiwad ja õnnetumaks saiwad, elawad praegu ka palju Eestlasi, kes nagu kuulda, kauni elukorra ole jõudnud. Üleüldiselt on Suhhumist kuni Noworossiiskini, Mustamere äärsel Kaukasias kaldal, niihästi töölisi kui maade peal asujaid Eestlasi leida. Kui need Eestlased weel juurde arwame, kes Wladi-Kaukasias (Suhhum on Trans- ehk Taga-Kaukasias.) tõi-nepool mägesid elawad ja põhja poolt peale hakates Tihwliini ja koguni Karsini ulatawad, siis saame ühe otsatuma ringi, mida nähes imestusega küsima piab: Kuidas seda weikest Eesti sugu ommeti nii palju igale poole on saanud, ilma et neist kodumaal kusagil ase tühjaks oleks jäänud? — Palun wabandada, et lugejaid liig kaugele olen wiinud! Et asja heaks teha, pöörame jälle Estoniasse tagasi ja piatame seal pisut pikemalt.

Estonias anti 110ne Eesti perekonnale 1100 dessatini, s. o. 10 dess. perekonna peale põlist metsa asumiseks kätte. Põliseks wõib metsa küll kaswu ja suuruse poolest nimetada, mitte aga aastaarwude poolest, sest et taimeriik

siinses looduses väga jõuudu teeb. 10 aastastest pähkla puudest wõib juba arshina laiuseid laudu saagida. Niisama jõudsaste kaswawad ka kõik muud puud ja taimed. Wiljapuu aedade asutamiseks ei lähe siin poolt seda aega tarwis, mis põhjapoolses karedamas ja külmemas kliimas ära kulub. Eestlastele anti kroonu poolt hra Rezoldi toimenduse ja palwe peale, kellel omal ka Estonias krunt on, ehk nimetatud härra küll ise siin ei ela — raha abi 10 aasta peale, ilma protsentideta laenuks. Mõni sai 90 rbl. mõni vähem, kuid kellelgi hädaste tarwis oli. 10 aastat anti asumise aega, hiljem maksetakse kroonule 25 kop. dess. pealt renti. Kuidas oli aga maa põlluks tegemisega lugu? Siinsed metsad on väga paksud ja kõiksuguste kibuwitsa sarnaliste terawate wäät-kaswudega täidetud, mis põõsastena mööda puid ülesse keertawad. On ka wiinapuu wäätisid aga mitte igal pool. Tapu- wõi humala wäätisid on aga esimestega ühetasa segamini igal pool, kust paiguti ükski hingeline läbi ei pease, ehk kus weel jalatäis ruumi oleks, seda umistawad muud hiigla rohud ja sõnajalad ära. Et siin esite palju waewa näha ja ülejõulist tööd teha oli, ei wõi keegi salgada. Siin juures piinas ka külmtõbi oma soodu edasi, mida raske töö ja metsas magamine omalt poolt edendas, siis polnud ka ime kui uued juurde tulejad, kes säherdust asja ei wõinud mõteldagi, äraehmatasiwad. Kes aga kord asunud oliwad, tegiwad tööd tüdimata edasi ja ei kahetse seda enam sugugi, waid on õnnelikud, et neil omad kohad on, kust neid keegi ära ei aja. Maa peal, mis kord lagedaks saab, kaswab kõige ilusam timuti- ja orashein, ehk wõrsuub rohket saaki töotaja wili, mis näitab, nagu poleks seal iialgi metsa ega „kibuwitsa ja ohakaid,” kaswanud. Õnneks oli, et suurem hulk endale weel tublit toitu jõudis muretseda ja nõnda raske tööle ja haigusele rohkem wastu pidada. Kellel see aga wõimata oli ja napilt püüdis läbi ajada, see ei peasenud ka hininat wõttes milgi kombel tõbest lahti; jäi tööle wõimatumaks ja langes enneaegu haudagi. Olgu sellest! Pikemalt ei taha mina enam möödaniku walusaid päiwi meelde tuletada.

Sakala (nr. 14), 9. aprill 1888, lk. 3

VII.

Pruugitawaid kruntisi on Estonias peale 80. Mis üle selle, ligi 30, nende omanikud on hiljem, kas krundid maha jätnud ja ära reisinud — kellel kroonu wõlga ei olnu, ehk seda tasa jõudis teha, see võis muidugi keelmata reisida — ehk mõned on lühema aja peale kuhugi mujale läinud; mõned ei ole siin elada mõtelnudki, waid on enestele üksi krundi- ja maa õiguse Suhhumis omandanud; muist on ka surnud ja mõni krundi õiguse tõisele müinud, nõnda et esimestest Estoniasse asujatest enam poolt osa alles ei ole. Mõni piab ka 2—3 krunti, nii et maapidajaid peremehi Estonias praegu 60 ümber on.

Pää wili on siin mais ehk Türgi nisu, mida ka kukurusiks nimetakse. Kaswab umbes 10—12 jalga pikaks. Tolli jämedune wars on maast ladwani laiade orasrohu moodu lehtedega kaetud. Kesket wart on 2—5 pikka pääd ümberringi iwadega täidetud, kust pealt, kui iwasid waja kätte saada, enne mõnikord õhukesi lehta nagu kapsa pääd kordasid piad ära arutama. Mais tarwitab

kõigist wiljadest kõige vähem seemet ja annab kõige rohkem wälja. Teda külwatakse waosse nagu kardulaid, kuid weel arwemalt ja mullatakse niisamuti, kuid wiimist teewad ainult Eestlased ja Sakslased, muud rahwad muldawad ka, aga käte- ja kotsudega, mis asjata ajawiitmine on. Dess. peale (2400 ruutsülda) läheb umbes $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ puuda seemet ja annab wälja 250—300 puuda ja weel rohkemgi. Maisi korjamine ja puhastamine sünnib järgmisel wiisil: Esiteks raiutakse mais suurte nugadega, mõõkadega ehk kerwestega maha, wõetakse pääd küllest ära ja wiiakse kodu, puhastatakse lehtedest ära ja pannakse selle tarwis ehitatud aitadesse, kust tuul läbi käib, kuiwama, hiljem poetatakse iwad pääde küllest ära ja wiiakse weskisse. Muu wiljaga wõreldes, on wiimane töö koguni igawaks arwata, aga maisiga läheb asi kaunis ruttu. Maisi warred kõlbawad loomadele toiduks. Jahudest saab kollane leib, mis esiotsa natuke wänge on, millega pea aga harjub ja enamaks peetakse kui rukki leib. Iseäranis maitsew leib saab siis, kui $\frac{1}{3}$ osa püüli jahu sekka pannakse, nagu ka Eestlased enamiste teewad. Mõni piab siin ka rukkid, nisu, otre j. m. aga see ei tähenda maisi kõrwal suurt, ehk „mis seda 10—15 seemne pärast siin maa raisuks maksab teha?” ütlewad Eestlased. Mais on aga peale rohke wäljaanni ka hõlbus maha teha. Maa küntakse kord läbi, äestakse ära ja aetakse waod sisse, kuhu ülemal räägitud wiisil mais külwatakse ja kaswab küll, wõi minu pärast metsa all, kui aga tegemise ruumi on. Maisi külwamise aeg on mitme sugune, teda wõib Jüri- Lehe- ja Jaani kuul külwada ja saab ka sedamööda sügisel walmis. Hilisem korjatakse wast Jõulu kuul põllult ära, kuna warasem enne Mihkli päewa walmis saab. Tatraid külwatakse kaks korda aastas ehk tehakse ka nõnda: Jüri-kuu algul tehakse tatrad maha, mis Jaani-kuu keskel walmis saawad, siis külwatakse mais peale, mis Jõuluks walmis saab. Odrad ja nisud tehakse Küindla kuu lõpul ehk Paastu kuu algul ja kui need walmis saawad, wõib jällegi maisi külwada. Rukkid tehakse talwe kuus ja talw-nisud Jõulu kuus; kardulad Paastu- ja Jüri kuus. Linad kaswawad siin wäga head ja ka muud aiawiljad. Sõnnikut põllule ei panda.

Põldu hariwad Eestlased, niipalju kui siin wähegi wõimalik, uuema wiisi järele, parema adradega ja muu põllutöö riistadega, aga Mingreellaste ja tõiste Kaukasia rahwaste juures on põlluharimine koguni madalal järjel. Ühe naljaka moelise, siiski adranimelise riista külge kinnitakse teraw puu, ja torgitakse põld omal wiisil läbi, äestakse tiheda okslise puuga üle, külwatakse mais peale, äestakse weel kord ja — asi sellega. Ainult maisiga wõib nõnda mängida, mida nad ka üksi teewad; ükski muu wili ei kannataks seda.

Sakala (nr. 18), 7. mai 1888, lk. 3

VIII.

Üleüldse on Eestlastel põldu wähe, 3—4 dess. ja vähem, kuidas keegi jõudnud harida. Kellel nimetatud paljuses põldu on, see saab ka müia, sest ühest ain-samast dess. maisist, mis keskmist wiisi kaswab, saab pere ülespidamiseks küllalt. Koduloomad, iseäranes koerad ja siad, sööwad kõige paremine maisi päid, mis weel liig kõwaks kuiwanud ei ole. Soolase wee sees keedetud maisi

päadel, mis inimestele lauale tuuakse, on wängem magu juures kui sellest-sammast jahudest leiwal, ja nõuab tubliste sööma harjutamist, hiljem on see aga üks maiuse roog. Põllu peal, kust wili ära koristatud ja tõist wilja ühel aastal ei tehta, kaswab wäga hea ja rammus hein, mida ära koristatakse. Tööloomadel on ikka sugu heina tarwis ja mõnikord juhtub süda talwel ka mõni päew lund olema, kus loomad metsast enam toitu ei leia. Põllul, kus hein kaswab — mahaarwatud maisi põllud, mis hilja walmiwad, kust enam heina ei saa — on täitsa heinamaa nägu nii et sugugi tunda ei wõi, et siin mõne nädala eest kardulad, ehk muu wili on kaswanud. Wilja kaswamise ajal aga ei tee umbrohi sugugi liiga.

Kui siinse rahalise sissetuleku peale waatame, siis näeme, et see suuremalt osalt sestki wähesest põllust tuleb. Simbirskis ja Samaras on küll põllusaaki palju, aga sellest ei saanud midagi hinda. Siin on lugu ümberpööratud. Kui ka ühest ja teisest natuke müügile saab wiia, sellest saab ikka hinda. Maisi jahu puud maksab 80—90 kop. Rükki jahu puud 1 rubla 20—30 kop. Jämedad nisu jahud niisama palju. Kardula puud 70—80 kop. Wõi nael 50 kop. Kapsta pääd 1 rbl. kuni 120 kop. puud. Weike osa sissetulekut saab ka pähkletest, mida igäüks oma krundi pealt korjab. Neist wõiks head raha saada, aga on siin odawad, 60—80 kop. puud. Üks hea puu annab 10 puuda ja rohkem pähkleid. Pähkke puid ei ole luba mujalt raiuda, kui hoone ehituse eest, sellepärast on neid küllalt, ka põllugi peal leida. Kui pähkled kaswawad, on neil päris õunte nägu, sest neil on paks õuna sarnane koor ümber, mis, kui walms saawad, kergeste ära pudeneb, ehk lähewad puude otsas juba lõhki ja puhtad pähkled kukkuwad maha. Kui tuulsed ja wihmased ilmad Mihkli- ja Wiinakuul on, siis on kõik puude alused pähkleid täis ja on korjamisega tarwis tõtata, muidu sööwad neid metsiad ja karud ära, kes ka maisile armu ei anna, kui wahti juures ei ole. Metsast, nimelt pähkke- ja kastania puudest, mis wäga kalliks peetakse, wõiks head raha saada, aga enne ei ole luba metsa müia, kui asumise aeg, (10 aastat) täis ja kroonu wõlg tasa saab ja Eestlased juba renti maksawad. Rendi maksimisega ei wõi siin muidugi mõisnikkude rendi kohtasid mõelda, waid kohad on siin niisamma kui päris omadus ja kroonu ei tõsta renti iialgi nii et rentnikul raske on.

Pähkle puudest saab 40—50 rubla ja rohkem tükist, mis laewadega tõistesse riikidesse wiiakse. Seal saagitakse nad õhukeseks nagu paber, keeratakse rulli ja müiakse puuda ja naela wiisi kallide mööblide tegijatele, muidugi ka Wene riiki, tagasi. Eestlased loodawad et neil hiljem oma krundi peal kõikide puude müümise õigus saab. Kallimate puude hulka luetakse ka tuttawad tammed. Päris metsa maa, wõi suur mets on weel osadesse jagamata, kust aga igalühel tarwituseks luba wõtta on. Et Eestlastel kodu ligemal lagedamat maad karjamaaks on, siis saab suurest metsast weel seda kasu, et seda talweks wõõrastele karjamaaks renditakse. Tänewu talweks, Talwe kuust Jüri kuuni on üks Aphaaslaste kari 70 rbl. eest nimetatud metsa kaubeldud, mis raha küla kassasse saab.

Wiinapuude harimine läheb muu töö kõrwal ka weikesel wiisil edasi. On mehi, kes paarsada pange (ämbrid) wiina saawad, aga ei tea kuhu müia. Siin on hind odaw. Arwa juhtub mõni 1 rubla pangest (10 toopi) saama, mis juhtu-

mise kaupa on. Tõine teeb ka hea lootuse peale, aga ei saa 50 kop. pangest, ega ostagi keegi. Ehk kes seda piab ostma, kui igaüks müia tahab? Kui ka igalühel müia ei ole, siis on tal ometi oma jagu ja ei mõtle enam ostmise peale. Eestlased paneksiwad just päärõhu wiina walmistamise peale, aga sellel kombel ei tule sest midagi wälja. Asjale wõiks abi leida, kui Eestlased ühes koos oma wiina kuhugi kaugemale katsuksiwad kaubale toimetada, mis mõnesugusel wiisil wõiks sündida, aga üks asjatundmata olek kannu kõige suuremat süidi. Tõiseks on Eestlane ikka enam põllumees, kui wiinamäe isand ja kui ta wiimast ka natukene saab, ei taha ta sellepärast suurt kauplemise tüli ette wõtta, waid katsub wähemalt, kuidas saab. Kui keegi kaupleja Eestlaste wiina siinsamas kõik ülesse ostaks, siis edeneks wiina aedade harimine suurel määral, muidu jääb ta ikka ainult kõrwaliseks asjaks.

Mõned Eestlased on ka siidiussi kaswatamist katsunud, mis moorus' puude rohkuse pärast, millede lehed ussidele toiduks on, ja pehme kliima pärast, wäga hästi wõimalik on; rohked ja pakitawad tööd aga ei lubanud asja eest tarwilikult hoolitseda, nii et sellest midagi wälja ei tulnud. Enamiste häwitasiwad kanad ussid ära.

Teenijate palk on kaunis kõrge. Iseäranis kallis on puuseppade töö, mis suurte linna meistritele suurt järele ei anna. Osalt tuleb ka sellest et pähkle, kastani ja muud puud wäga kõwad on ja nendest midagi teha, palju raskem on kui pehmematest okas- ja muud põhjamaa puudest. Isegi sinearid, mis toorelt hästi pehmed on ja maharaiutud koore all seistes kõigerutemine mädanewad, kuiwawad kui nad kooritud on, nii wäga kõwaks, et miski nõuuga laastu ei taha saada. Neid on siin metsades kõigerohkem ja tarwitakse hoonete ehitamiseks, mahaarwatud pörandad, laed ja muu peenem sisemine kraam, mis pähkla-, wahtra ja kastaniapuudest tehakse. Et sinearid, kui nad kooritud ja kuiwad on, weel ruttu mädaneksiwad, nagu mõni reisija enne on teatanud, ei ole õige. Et neil aga ilus karw ei ole, jäetakse nad peenemast, nõnda ütelda mööbli tarwitusest kõrwale, ehk ka kõwadusest weel jagu saaks. Ehituse juures ei tee kõwadus suurt waewa, sest nad tahutakse toorelt ära. Laua saagimine maksab, kui laud arshina laiune on, 36 kop. sülla pealt, s. o. 12 kop. ruutarsh. Kitsamad lauad on muidugi odawamad, kuni 6 kop. arshin. Nõnda on nagu ülemal üeldud, kõik puutöö kallis ja lauad, kapid, toolid etc. tulewad mitmekordse hinna maksma, ehk puud küll omast käest on. Tahad sa weel mõnda mööblid linnast osta, noh siis ei maksa rääkidagi. Näituseks maksab üks tosin toolisid 36 rbl., mis mujal minu teades 10—12 rbl. maksawad. Ehk küll Eestlane palju majatarwitust ise teeb, läheb tall siiski siin hea kord raha, enne kui joone peale saab, iseäranis sellel, kes paremine ja täiemine elada tahab. Oleks siin põllusaak odaw olema, nagu näituseks mustamulla kuberman-gudes, siis oleks elu koguni raske, aga nüüd wõib ütelda: Siin saab raha ja läheb raha. — Häid piima lehma ei taha siit leida, needki mis on, maksawad 50—75 rubla. Hobused on tänawu ennem odawad. Kaunis häid tööhobuseid on 30—40 rublaga ostetud.

Waatamata kõige nähtud raskuste ja ka praeguse oleku peale, mis kõige kergemaks ei wõi lugeda, elawad Estonia Eestlased warandusliku jõuu poolest praegu keskmisel järjel. 2 ehk 3 ütikest mahaarwatud, on kõikidel korrapära-

lised majad, nõndasamuti omad loomad ja põllutöö riistad. Katused on kõigil pilbastest, ega puudu ühelgi korsten. Majade ümber on kõrwalised hooned; milledest kõrgele postide otsa ehitatud maisi aidad iseäranis wälja paistawad. Õuede peal kaswawad istutatud persiku-, (pfirsihi) wiigi- ja pähklepuud, mis kodust kohta armsaks teewad ja päewal päikese piste eest warju annawad, ning õhtul oma kahisewate lehtedega sõnata, aga armsal keelel wäsinuid hingusele uinutawad. Küla on 3½ wersta pikk, iga maja oma krundi otsas. See on küla wäljastpidine nägu.

Sakala (nr. 41), 15. oktoober 1888, lk. 3

Kirjad Wenemaalt.*

IX.

Pia kesket küla seisab ka koolimaja, mis möödaläinud aastal alustati, ja tänawu nõnda kaugele walmis saadi, et kooliõpetaja sees elada ja kooli pidada wõib. Majal puudub weel seest krohwimine ja pealt laudadega wooderdamine ja mõned vähemad sisemised kooli tarwitused, mis muidugi tõiseks aastaks piawad jääma. Mitmed head saad rublad ja igal mehel palju päiwi, on juba ehituseks ära kulunud, rohkem ka rahwa jõud ühel aastal ei jaksa. Maja on keskmises suuruses: kooli saal on 4 sülda pikk ja 3 sülda lai. Peale selle on kooliõpetajal 2 ruumikat elutuba, köök ja sahwere.

Külal on ka oma täieline walitsus ja kord, (судебное правление) mis paljudel tõistel Wenemaal elawatel Eestlastel mitte ei ole. Kohtumehed walitakse iga aasta; kes tublim on, seda muidugi tõist ja kolmat korda. Üleüldised asjad toimetab külawanem (сельский старшина) kellel oma pitsere ja, nii kui kohtumeestelgi, ameti raha on. Külawanem õiendab kõik rahalised asjad ja hoiab küla kassat, mida paar korda aastas rewideeritakse. On rahwale midagi käskida wõi teatada, saadab külawanem ringkirja läbi küla ja wähe ajaga on asi kõigil teada. Kohtu protokollid on nõõri raamatusse Eesti keele kirjutada, mida tarwilikul korral muidugi ümberkirjutama (tõlkima) piab.

Waimuelu püüete poolest ei wõi Suhhumi Eestlasi ka mitte wiimsete liiki lugeda, nagu ülemal koolimaja ehitusest juba pisut märkasime. Enam kui paarkümmend ajalehte käiwad Estoniasse, ise mis linnas ja Linda ringkonnas luetakse. Linnas piab üks Eestlane üksinda 5 ajalehte. Mängukoori asutamise mõte on elaw, aga et sinna kaunis summake raha tarwis on, ei wõi tahtmine niipia teoks muutuda. Sega-laulukoor aga healitseb, kui ka mitte wõimsamal wõimul, siiski ikka weiksel wiisil keskmist soodu edasi, mis juba enne, kui nende ridade kirjutaja siia ametisse jõudis, ühe tubli nooremehe K. Suitsu juhatusel laulu laineid laksutas ja wahetundidel wiisisid weeretas. Wiuli mängijaid on kauniste, nende seas mitmedki, kes oma healitsejaga kaunis wiisakalt käsi käes käiwad. Raamatu kogu asutamine on algel. Küll ei ole selletarwis rohkem kui paarkümmend rbl. koos, millest esimene ots tellimistega

*Waata Sakala nr. 18. 1888.

hra K. Buschile Tallinna on ära saadetud, aga eks iga asi alga esite pisikeselt. Siinse raamatu kogule wõib aga head kaswamist loota, sest suurem jagu rahwast on kirjawara armastajad. Ka on praegune (sügisine) aeg siin raha poolest kõige waesem, kuna kewade kõige rikkam on ja rohkem ohwerdada lubab. Muidugi on siin niisammuti nagu igal pool, oma osa neid, kes kirjandusest ega muist paremaist asjust teadagi ei taha, aga õnneks on nende wõim wähese hulga pärast weikene. Mõistlikumate tahtmine sünnib igas asjas ja see on hea. Ka on praegune külawanem K. Soo igapidi tubli mees: kirjanduse armastaja, osaw Wenekeeles, korrapidaja ametis, kelle sõna ehk ringkirja mõjul ka kõige wastasem wastane, targemate tahtmist piab täitma, ehk ka kutsutakse kohtu ette ja pannakse wastu panemise pärast trahwi alla. Kus lugu ümberpöördu on ja healtepaljus arusaamata meeste käes, seal ei wõi muidugi edenemisest juttu olla, waid see waewleb nagu tuli toores puus, mille soojus ühes winguga kaob.

Haiguse kohta on ütelda, et see kord korralt ikka nõrgemaks on jäänud ja endisest mõjust umbes $\frac{3}{4}$ ehk kõigewähemalt $\frac{2}{3}$ osa kaotanud. Rängaste põdejaid — muidugi külmatõbe, muid haigusid tuleb siin harwa ette — on praegu üksainuke noormees. Tõised — kui ta ka mõnikord kallale tuleb — saawad jälle hinina wõtmisest abi. Palju on ka neid, keda tõbi mõnel aastal enam puutnud ei ole. Paari esimese aastaga wõrreldes on see rõõmustaw nähtus. Maa saab lagedamaks, õhk puhtamaks, rahwas elawad korrapäralistes elumajades ja saawad ka siinse kliimaga, milles rohkeste niiskust on, rohkem harinenud; sellega hakkab ka rahwa terwis kosuma ja aeg saab endised hirmutused hauda kandma. „Matka” ütelus „Olewikus”: „Keda see tõbi kord on tabanud see ei saa tast enne lahti kui tõises ilmas,” on täitsa põhjusega. Nõnda kui üksikute kurjategijate pärast terwet rahwast ei sünni hukka mõista, nõnda ei sünni ka mõnda rasket haiget nähes, kõiki sarnatselt mõelda. Et „Matka” kirjelduses tõtt tulega otsida tuleb, siis ei wõi sedagi imeks panna. Kui ta tõendab, et Suhhumist puhtust ei leitawat, siis wõib tõe põhjusel ütelda, et Suhhumit (muidugi linna) puhtuse poolest just kiita wõib. Mõnda rohtunud platsi, ega lagunened waremeid, ei wõi ju mustuseks wõi roppuseks arwata. Kui ta kaebab, et Suhhumi uulitsatel koerad ei haukuda, siis wõib ju ka nõuda, et sealsammas rebased kanu warastaksiwad, hundid huluksiwad jne., nagu Peterburi linnas linna alguse ajal. Siin tuleb wägisi poja lugu, kes Kuuramaal käinud, meelde. Suhhum on küll kaugem kui Kuuramaa, aga tema koerad on nagu igal pool: Külades sajatawad nad igat ühte, kes mööda läheb, nagu harimata küla koerad kunagi, linna uulitsatel aga, niipalju kui neid seal näha ongi, on nad mõistlikul kombel wait. Oleks nad „Matka” kirjutajat tunnud, ehk oleksiwad nad wahest eneste auu kaitsemiseks palju haukunud, aga nüüd oliwad nad nõnda lollid, et lasksiwad mitmekümne wersta pikkust paksu müiri, mis 5 wersta linnast eemal on, wersta maa peale ligi kanda, s. o. terwelt 4 wersta. Müts maha niisuguse kangelase eest! — Et Suhhumis ühteainust Eestlast ei ole, keda külmtõbi — kõige vähemast alguse aastal, puutunud ei oleks, siis oleksiwad nad „Matka” ütlemise järele kõik surema pidanud. Et siin aga Eestlasi küllalt on ja päew-päewalt igas asjas kosuwad, siis on näha, kui palju „Matka” kirjutajal siin asjatundmist wõi meelega waletamist on olnud. Alguse aastatel surejatest oliwad kaugelt suurem jagu, umbes $\frac{4}{5}$ kõik

lapsed, mis warsti pärast siia jõudmist suriwad. Nende suremise põhjuseks ei wõi aga sugugi külmatõbe lugeda, waid pika reisitee wintsutamist ja harjuma-ta joogi wett, mis ju laste nõrga terwise peale wäga mõjub ja ka tugewaidki pikali tõmmab. Nõndasammuti puudub lastel tee peal nende loomu kohane korrapäraline toit ja rahulik magamine, siis ei wõi ka suremist imeks panna, ennem aga elusse jäämist. Kes seekord elusse jääwad, neil pole hiljem midagi wiga; niisammuti neil, kes pärast sünniwad. Ise lugu on siis, kui reisijatel kohale jõudes niisugune järg kätte tuleb, nagu ma esimestest Suhhumi asu-jatest juba olen rääkinud, et aasta ehk kaks ära kulub, enne kui warjulist eluaset ja öömaja wõib saada. Seal piab igal ajal surmale silmi waatama. Praegusel ajal on lugu nii, et haigus ainult süda suwel wõõrusele tükib. Siis on õhk kõige niiskem, mille sünnitajad muidugi taimeriigi lopsakas kasw, wete paljus ja lume mäed on. Päewad on palawad, tuule õhk lehwib mere poolt; ööd aga, mil tuul mägede poolt puhub, õige wilud. Kui palawa päewaga kuhugi maha istud, tunned warsti, et ase all niiskeks lööb. Öösine wäljas olemine, kui weel natuke külmetad, ehk tooreste marjade ja puuwilja söömine, on tõbe sünnitajad. Neil põhjustel juhtub ikka, nagu üeldud, mõnikord haigust ette tu-lemma. Talwe poole kuni uue aastani, on õhk puhas ja kuiw ja ilmad parajad sojad. Praegu, mil seda kirjutan, ei ole niiskusest iseäralikult midagi tunda. Kraadi klaas näitab oma 20° Reomur ümber sooja ja loodus on roheline, nagu Jaanipäewa ajal. Wahel sekka sajab ka wihma, ehk õigem ütelda — wala-takse taewast wett, sest wihmahood — mõnikord ka rahega segamine — on nii rängad, nagu oleks ülewal mõni järw kummuli kallatud ja kõue taat kär-gatab nii, et majad ja mäed wabisewad. Seesuguse ilmaga ei taha keegi wäljas olla, siis astume meiegi kuhugi majasse sisse ja heidame pilku weel siinsete Eestlaste seestpidise maja oleku peale. Ühelpool seinä ääres on ahi, enamiste walgeks lubjatud; ahju kõrwest läheb uks kööki, kus pliida peal lõune söök walmib, ehk pliit on ka kojas ja soja-torud ulatawad, nagu suured nel-jakandilised oreli-wiled tuppä. On ka majasid ilma pliitideta, ahju suu kas tuas ehk koos. Seinte peal rippuwad Eesti tähtsamate meeste päewapildid. Tuad on ruumikad, aknad suured. Seinä peal märkame weel rippuwat raamatu riulit, kus kaunike kogu kirjawara seisab, ehk raamatud ei ole igas majas nähtawal, waid kusagil kasti sees. Ühel Eestlasel olnud Samaarast tulles peale tuhande eksemplari raamatuid, praegu ei ole aga kõiki enam alles. Mõnel Eestlasel on ka oma Wenekeelne kirjakogu. Ülemal nimetatud külawanemal on ka weikesed orelid (harmonium), ja linnas ja Lindas leiame neid weel mõnel Eestlasel olewat. Toolid on — kui küll mitte igas majas — wiisakalt päewa ajaks kinni kaetud, kuhu meie heaks meeleks oma koetud pehme willane waip on üle laotatud ja päetsi kena kirjadega ja puhta pööride-ga padjad ülesse säetud, ehk woodil on kardinad ees ja ei paista kuhugi.

X.

Peremees on wa lahke mees ja kutsub meid ka oma aida waatama, mis tänini ainult mööda minnes on sündinud. Seal kaswawad kõiksugused aiawiljad, nagu: kardulad, kapsad, nairid, kõrnitsad, arbusid, meelonid, kurgid, sibulad, pummatorid, mis wärske-kapsa supi heaks ja hapukaks teewad j. m. Peale wiinapuude on weel mitmeid seltsi wiljapuid, nagu pirni-, ploomi-, õuna-, pfiirsihi- j. m. puid, mis harija waewa auusaste tasuwad. Peremees wabandab, et temal suurt midagi aias ei olla ja wiib meid ühe tõise peremehe aida waatama, kes enne kärner olnud ja nüid oma suurt aida hoolega hariwat ja wiljapuudega päris kommetit mängiwat. Meie waatame: Aid on suuruse poolest paraja saunamehe krundi suurune. Kõiksugune keeduwili ja wiljapuud on rohkeste hästi haritud olekus. Ja eks paistagi meile ka mitmed ime- wõi kommetipuud silmi: tüwi on mõni metsa-puu, aga ühe oksa külles rippuwad õunad, tõise külles pirnid, kolmandama külles pfiirsihid jne. Aia omanikul pole siin muidugi midagi imet, sest ta on mitmetsugu oksad ühe tüwe külge pookinud ja lubab seda weel rohkem paljade siitmaa wiljapuudega katsuda. Meie waatame weel mõnes aias tubaka peenraid ja puuwilla põõsaid, kust ka ikka „suopärast asja” üeldakse saama ja päärame lõpeks endisesse talusse tagasi. Waheajal on õhtu kätte jõudnud. Meid palutakse laua äärde istuma, kuhu auraw teemasin tassidega on peale pantud. Joogi ajal lueb peremees ka mõnda kodumaalt saadud kirja, kus üks Suhhumis reisinud noor mees G. P. muu seas tõendab, et nende ümber haridus paari aasta sees jõudsal sammul olla edenenud. Nimelt ei kanda neiud mitte enam oma tehtud waid ostetud riideid, nii et nende ja linna preilide wahel enam wahet ei olewatki. Jah — suur oleks küll kadaka haridus, aga meie ei taha sugugi uskuda, et kallis kodumaa kilplaks oleks muutunud. Meil ei ole aega pikemalt waielda, sest suguwennad tõisest talust kutsuwad meid homseks pidule. Eks lähme sinnagi, siis saame igast asjast selgemat aimu, kui mõni püsimata, kes ühest ain-samast talust ühe ööga minema „matkab” ja nägemata palju uudiseid näeb. Mis pidu see siis on? Hiljuti leseks jäänud auuwäärt maja perenaine K. Suits pühitseb oma 40. sünnimisepäewa ja auusad pojad püiawad omalt poolt ka midagi teha. Koidu loor puudutab parajalt pilwede palistusi, kui laulukoor ukse ees äratust teeb. Jubilarinna astub wälja, tänupisarad palgel ja palub wõõraid tuppa, kus nende ridada kirjutaja kui koolmeister teretus-kõne piab, mis peale lõbus terwise-jook algab ja hiljem pruukosti wõtmine. Poegade toimetusel on see kõik nõnda. Pidus kestab hilja ööni, s. o. terwe päewa. Wahete wahel näitab laulukoor kõlawal keelel Wanemuise wägewust; mõnikord mängitakse ring- ehk muid Eesti mängusid, ehk noorrahwas näitab wiuli mängu järel keha kergust ja jalgade libedust. Kõik on rõõmsal tujul. Wiina on küllalt ja söögi alla oma „suutäis wotkat”, aga purjus olekut ei wõi kellegistki märgata, ehk joobnuks joojaid mehi, kui neid siin ka weike osa on, ei ole kõige wähemast mitte pidul. Meie lahkume rõõmsa meelega pidult ja näeme, et Suhhumi Eestlased nõndasammuti mõistawad pidusi pidada ja mõistlikul kombel rõõmsad olla nagu mujalgi.

Et meie kord käigu peal oleme, siis läheme ka piiri peal olewasse Wladimiri Wene külasse, kus kiriku nimepäewa pühitsetakse ja selle mälestuseks 3 här- ga awalikul platsil ära süiakse. Meil ei ole muidugi palju aega, siis waatame asja lühidelt. Pidu sünnib kolme küla poolt, siis on ka kõik nende waimud koos: Wenelased, Mingreelased ja Bulgaarlased. Peale Jumala teenistuse õn- nistawad preestrid juba roaks tehtud härjad ära ja söömaaeg algab. Waimuli- kud ja muud auusamad wõõrad sööwad wiigipuu all iseäralise laua peal, kuna liht rahwa jaoks sealsammas sae-lauad pakkude peale on säetud, kes ka sadade kaupa ümber istuwad. Igaüks, kes siia juhtub, ehk möödagi läheb, piab sööma tulema, kui mitte heaga siis wägisi. Mitmed kümned wiina- ja wotka-haamid saawad siin tühjendatud, aga purjus olekut ei leia meie jälle pia sugugi. Imeks aga on panna, et Wene rahwuse riideid wähe näha on, kuna suurem hulk üleüldiseid kultura riideid kannab. Kui keel neid Wenelaseks ei tunnistaks, arwaksime meie siin Sakslased olewat. Pidu lõpul kutsub meid sõ- ber Popow, kellel Eesti naine on, weel oma juurde kostile. Maja on nagu tõisedki majad, seest- ja wäljastpoolt walgeks krohwitud. Puhtus ja jõukas kord paistab kõigiti wälja. Hula hobuseid on tallis ja peremees sõidab alati kahe hobuse wankriga, nagu mitmed Eestlased ka teewad. Need on kõrge ratastega Krimmist toodud raudwankrid, millede kasti sisse wedrudega iste- tool pannakse. Ühehobuse wankrid on nagu Eestimaalgi. Wenemaa korwwankrid (тапатайка) ei ole siin olemas. — Tuba on suur, ilusate mööb- litega küllalt täidetud; paar seinä piltidega ilustatud, puhtad ja kaunis peened, hästi ilusaste õmmeldud kardinad akante ees. Ka sööma ajal märkame, nagu oleksime meie mõne rikka härra, aga mitte liht taluniku lõune laual. Kõik on tõisem, kui mujal Wene talupoegade juures. Kust see tuleb? Peremees seletab warsti, et nemad (terwe küla) mõne aasta eest Krimmist siia olla asunud. Krimmis olla nad Sakslastega ligistikku elanud ja nende käest põllu- ja maa- pidamist uuema wiisi järele õppinud ja ka nende rahwuse riided omandanud. Wiimsed pole küll nõnda kiiduwäärt kui esimesed, siiski laita meie siin ka ei leia, sest Wenelane on ja jääb ihu ja hingega ikka Wenelaseks, kuna mitmed- ki Eestlased — antagu mu sõnad andeks — ühes riietega ka Eesti rahwale on selga pööranud ja wõõra waimu wäljajadele lesti sööma läinud. Põgenejale ei anta ju paremat.

Soo! Nüid oleme mitmed pidud läbi käinud ja mõndagi uudist näinud, ehk wõime ka wahest puhkama jääda. Umbes 20 wersta põhja-hommiku pool mä- gede wahel elab küll weel üks seltskond Eestlasi, Sipeldi Eestlasteks hüitud, aga neist ei tea mina rohkem, mis ütelnud olen. Ime küll, et nemad tõiste Eest- lastega millaski pole kokku puutunud.

Mis seekord kirjutanud olen, sellega palun auustatud sugurahwast leppida. Edespidi — kui elupäike enne weerema ei piaks — saan ma mõnda muud sellesamma pealkirja all awaldama. Ma olen siinsed head ja pahad küllad mõ- lemad otsekoheselt awaldada püüdnud ja tõe teel näidata, kuidas sinne su- gurahwas elab, mispärast ma ka „Olewiku” „[Matkale](#)” mõne, mitte wäga sõb- ralise sõna olen pidanud ütleva, et ta asjade seisukorda waleste oli kirjel- danud. Kui siin nüid ka mõndagi headust on, siis ei ole ma seda sugugi Suh- humi kiituse pärast jutustanud, waid et asi just nii on ja nagu lahke lugeja märkab, on need headused küllalt high ja ohwrit maksnud. Soowib ehk mõni

lugeja siiski Suhhumi rännata, arwates, et nüid juba asi parem on, see lugegu selle kirja esimest jagu weel kord ja tehku siis nii, et ta pärast kahetsema ei saa. Kes aga wähegi wõib, see olgu oma isa-isade maal paigal, ja heitku tema kalmule igawese unele, see on kõige armsam. Ega meie unustamata laulik Koidula asjata ei laula: „Tõest armsam on mul hing'da su põues Maarja maa, kui wõõral piiril õnnes ja auus elada.” Ka nende ridade kirjutaja, kes saatuse sunnil kodumaa rüpest on lahti kistud ja mõndagi wõõrast paika näinud, lendaks tuule tiiwul kallisse kodusse, kui enne, siis ometi wiimse woodi puhkusele, kus Eesti ööpikud lähemas lepikus uinu laulu wilusse woodisse laulawad ja kahiseja kaasik „head ööd ülestõusmiseni” hüiab.

Praegu ei wõi ma muud, kui soowin tuhanded terwitused kodumaa Kalewide wõsudele ja tema kangete poegade ja kaunide tütartele. Elagu, kaswagu ja kasugu kallim kodu ja armsam Eestlaste maa!!! —

J. Pihlakas,

Eestlaste kooliõpetaja.